

*PÁL GÁBOR: A VITATHATÓSÁG
KERETEI.
A GYŰLÖLETBESZÉD
FOGALMÁNAK JELENTÉSMEZŐI
ÉS A KÉRDÉSKÖR
METAFORIZÁCIÓJA A MAGYAR
POLITIKAI DISKURZUSBAN*

Sorozatszerkesztők: Szabó Gabriella és
Zágoni Bella

*Studies in Political
Science –
Politikatudományi
Tanulmányok
2015. No.2.*

Pál Gábor:

A vitathatóság keretei:

A gyűlöletbeszéd fogalmának jelentésmezői és a
kérdéskör metaforizációja a magyar politikai diskurzusban

Szakmai lektor:

Horváth Szilvia

Sorozatszerkesztők:

Szabó Gabriella, Zágoni Bella

ISSN 2062-3119

ISBN 978-963-418-005-0

Felelős kiadó:

A Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi
Kutatóközpont Politikatudományi Intézetének főigazgatója
MTATKPTI

Budapest

2015

Studies in Political Science
Politikatudományi Tanulmányok

Absztrakt

A tanulmány a diszkurzív politikatudomány kiindulópontjából vizsgálja a gyűlöletbeszéd fogalma körül kialakult hazai politikai vitákat. Az elemzés elsősorban a 2000-es évek elejének közéleti polémáira fókuszál, ugyanakkor valamelyest igyekszik figyelemmel lenni az 1990-es évek második felének történéseire is. A gondolatmenet alapját egy tárgyszavas kereséssel képzett szöveges forrásbázis interpretatív (diskurzus)analízise adja. Ez a kvalitatív adatokat hordozó empirikus bázis a politikai diskurzus viszonylag változatos tereiben (főként az országos politikai sajtóban és a parlamentben, kisebb részt a tudományos és szakmai fórumokon illetve az elektronikus médiában) lezajlott kommunikációs és értelemadási folyamatokat volt hivatott reprezentálni. A vizsgálat a fogalom „vitathatóságának” kereteit górcső alá véve egyrészt a gyűlöletbeszéd fogalmának jelentésmezőit, azaz a viták során megjelenő interpretációk konvergáló csoportjait, a fogalomhasználat szemantikai halmazait igyekezett azonosítani. A vizsgálat másrészt arra irányult, hogy meghatározza azokat a (szó)képeket, figurális jelentésadási- és/vagy jelentésátviteli logikákat, amelyek a közéleti polémikiákban a leginkább összekapcsolódtak a gyűlöletbeszéd kategóriája által kifejezni kívánt tartalmakkal. A tanulmány a fogalom négy fő jelentésmezőjét (*társadalmi-, pártpolitikai-ideológiai-, jogi-, illetve absztrakt-tudományos* jelentésmező) és három domináns metaforizációs mintázatát (*szennyezés-mérgezés-fertőzés, őselemi erők felidézése/elszabadítása, piac-metaforika*) különíti el és elemzi részletesebben. A gondolatmenet végkövetkeztetése, hogy bár a kérdéskör nemzetközi szakirodalmában meglehetősen hangsúlyos az a felfogás, amely a gyűlöletbeszéd terminust lényegileg vitatott (illetve lényegileg vitatható) politikai fogalomként (*essentially contested concept*) kategorizálja, ezen megállapítás elfogadásával együtt is szembeűnő, hogy az értelmezhetőség és az alkalmazhatóság lehetőségfeltételei nem pusztán a kifejezés konceptuális karakterjegyeiből, hanem jelentős részben azokon túlmutató tényezőkűből, a magyar politikai diskurzus kontextuális sajátosságaiból adódtak.

Kulcsszavak: Gyűlöletbeszéd, politikai vita, jelentésmező, metafora

Tartalomjegyzék

Bevezetés: politikai viták a gyűlöletbeszéd fogalma körül	4
I. A fogalomhasználat jelentésmezői.....	6
II. A gyűlöletbeszéd metaforizációja	29
Záró gondolatok	42
Hivatkozott irodalom	43
Források jegyzéke	46

Bevezetés: politikai viták a gyűlöletbeszéd fogalma körül

A gyűlöletbeszéd kategóriája a 2000-es évek első felében a magyar politikai diskurzus egyik kulcsfogalmává vált. Az 1990-es évek derekán átvett/adaptált, a *hate speech*¹ terminus magyar nyelvű megfelelőjeként (lényegében tükörfordításként) formailag is megszilárdult kifejezés az ezredforduló előtt inkább csak szűkebb szakmai körökben alkalmazott leíró-elemző kategóriaként, illetve esetenként kevésbé specifikus és professzionizált diszkurzív közegekben is felbukkanó intellektuális divatszóként funkcionált. A több szempontból is viszonylag élesnek mondható váltás a 2001-es esztendőben következett be. Egyrészt ekkor történt meg az igazi áttörés a kategória elterjedésében. A gyűlöletbeszéd kifejezés mintha csak egy láthatatlan ingerküszöböt lépett volna át, érdeklődve ízelgetett leíró kategóriából és intellektuális divatszóból hirtelen a közbeszéd egyik kvázi-megkerülhetetlen, alkalmazásra váró és értelmezés után kiáltó eleme lett. Említéseinek száma a korábbi évekhez képest többszörösére nőtt, előfordulási gyakorisága szinte nagyságrendileg haladta meg az addigiakat.² A másik fontos változás ezzel kart-karba öltve érkezett. A korábban inkább csak értelmiségi-kutatói-közírói körökben kedvelt elnevezést a hivatásos politikusok is használni kezdték.³ A gyűlöletbeszéd kifejezés ekkortól, vagyis az új évezred első évétől fogva lett része a politikusi zsargonnak illetve a parlamenti viták szókészletének. Ezzel párhuzamosan – ugyancsak a 2001-es esztendő fejleményeként – megjelentek a fogalom kodifikációját célzó, illetve annak előkészítésére irányuló törekvések is.

A következő években a kategória körül átmeneti jelleggel fellángoló mikro-viták átadták a helyüket az olyan közéleti polémiaknak, amelyek a gyűlöletbeszéd terminus folyamatos jelenléte mellett huzamosabb időn keresztül, sok szereplő aktív részvételével zajlottak. Az elnevezés a politikai diskurzus struktúraképző eleme, viszonyulást igénylő, jelentésszervező és pozíciókat kijelölő csomópontja lett. A gyűlöletbeszéd fogalma ugyanakkor – homályosságából és többértelműségéből adódóan – nem csupán egy számos konkrét esetben

---

¹ Ld. ehhez például Whillock – Slayden, 1995; Wolfson, 1997.

² Csupán néhány hozzávetőleges adat a változás érzékeltetésére: az 1999-es évben öt alatti, 2000-ben húsz körüli a forrásbázisban fellelhető írásos említések száma, míg 2001-ben már megközelítette a százat.

³ Itt jelezni kell, hogy ahogy az 1990-es évek közepén az írásban való megjelenésnek, úgy vélhetően ennek a változásnak is lehettek előzményei a nem-nyilvános terekben, az informális szóbeliség nehezen hozzáférhető közegeiben. A 2001-es „gátszakadást” megelőző, a formális politikai fórumokon kívüli szóhasználatra sajátos példát szolgáltat Donáth László egyik megnyilatkozása (*Donáth*, 2002). Donáth kimutathatóan már korábban is használta a terminust, ám ezt esetünkben egy másfajta közegben (egy tudományos konferencián) és egy másik hivatás gyakorlójaként (teológusi minőségében) tette. A formálisabb és „politikaibb” fórumon való, 2001 előtti politikusi használatra egy példa lelhető fel: Hegyi Gyula 2000 decemberében megjelentett publicisztikája (*Hegyi*, 2000).

tetten érnei vélt társadalmi-politikai-diszkurzív gyakorlat mibenléte körüli polémiát eredményezett, hanem bizonyos alapvető közéleti tapasztalatok artikulálásának, illetve egyes, a politizáló közösséget élénken foglalkoztató kérdések megvitatásának bevett konceptualizációs-interpretációs eszközévé is vált. Ezzel a kategória használatának új, az addigiaktól minőségileg különböző szakasza vette kezdetét.

A jelentősen növekedést jelzi, hogy a gyűlöletbeszéd fogalma mind az ifj. Hegedűs Lóránt „kirekesztésre” buzdító cikke nyomán támadt széleskörű közéleti polémiában, mind a Sajtóklub című televíziós műsor adásaiban elhangzottak által generált nyilvános vitákban, mind a 2002-es országgyűlési választási kampányban (elsősorban az *A Viktor* című kampánykiadvány és az ún. „köteles beszédek” kapcsán) központi szerepet kapott. Hasonlóan fontos szerepet töltött be a Vér és Becsület elnevezésű neonáci szervezet színrelépése kapcsán megélénkülő diskurzusokban, a közösség elleni izgatásra vonatkozó jogszabály módosítását övező szakmai és politikai küzdelmekben, a Tilos Rádió körül 2003 karácsonyán kirobbant botrányban, a 2004-es Bácsfi Diána-ügyben, illetve az Élet és Irodalom hasábjain több felvonásban, éveken keresztül folyó értelmiségi polémiában is.

Ezekben az esetszerűen szerveződő diszkurzív eseménysorokban a gyűlöletbeszéd terminus részben az adott történések és problematikák adekvátnak tűnő leírását kínáló nyelvi eszközként, részben az események értelmezésének tágabb horizontját kirajzoló fogalom(kör)ként, részben a konkrét ügyek kapcsán felmerült, csupán lazábban kapcsolódó közéleti kérdések tematizálásának csatornájaként, részben pedig valamelyest magáról az adott tárgyról/esetről/kiváltó mozzanatról leváló, mintegy önállósuló vitafonalként volt jelen. A fogalom tehát egyszerre szerepelt a közélet percepciójának, artikulációjának és interpretációjának instrumentumaként, illetve egy önmagában is percepciós és artikulációs erőfeszítésekkel övezett témakonstrukció jelölőjeként, interpretálandó (vita)tárgyként.

Jelen írás egy, a témában folytatott, a politikai diskurzuselemzés, illetve a diszkurzív megközelítésű politikatudomány (ld. pl. Chilton, 2004; Phillips–Hardy, 2002; vö. Szabó, 2003; Szűcs, 2012) szemléleti és módszertani elveit követő, átfogó kutatás részeként született. A szöveg a több mint tíz éves, 1994-től 2004-ig terjedő periódust górcső alá vevő vizsgálat egyik különálló moduljának, önálló egységének eredményeit mutatja be.⁴ A gondolatmenet elsősorban a gyűlöletbeszéd fogalma körül szerveződő hazai politikai viták fentebb megjelölt, kiemelt jelentőségű szakaszára, azaz a 2001 és 2004 közti évek diszkurzív eseményeire

---

⁴Az írás nagyrészt megegyezik a szerző – egyes részleteiben már megjelentetett, ám egészében továbbra is publikálatlan – doktori disszertációjának két mindeddig még nem közölt fejezetével; lényegében azok némileg átdolgozott változata. Az átfogó kutatás legfontosabb eredményeinek összegzését lásd Pál (2011).

fókuszál. Ugyanakkor, még ha valamelyest kisebb mértékben is, de igyekszik figyelemmel lenni az azt megelőző időszak, vagyis az 1990-es évek második felének történéseire is.

A megállapítások alapját egy elsősorban (nagyobb mértékben) a négy országos politikai napilap és az országgyűlési viták archivált anyagait tartalmazó, másodsorban (kisebb mértékben) a közéleti hetilapok, szakmai fórumok, elektronikus médiumok és internetes portálok témába vágó közléseit felölelő, tárgyszavas keresés alapján képzett szövegtörzshöz végzett diskurzusanalízis adja.⁵ Az így kialakított empirikus bázison⁶, az ily módon nyert kvalitatív adatok kvalitatív-interpretatív elemzésére (vö. Carver – Hyvärinen, 1997) támaszkodva igyekeztem választ találni a vizsgálat két alapvető kérdésére. Az első kérdés az volt, hogy a fogalom ide-oda „csúszkáló”, gyakorta egymás mellett elsikló interpretációinak milyen konvergáló csoportjait, szemantikai halmazait, jelentési klasztereit lehet fellelteni a kijelölt időszak diskurzusaiban. A második kérdés pedig az volt, hogy a gyűlöletbeszéd fogalmával lefedni kívánt jelenségkör(ök) milyen (szó)képekkel, figurális jelentésadási- és/vagy jelentésátviteli logikákkal kapcsolódtak össze a közéleti polémikákban. Az átfogó kutatás itt részletesebben ismertetett modulja tehát elsősorban arra irányult, hogy a középpontba került terminus kapcsán az elgondolhatóság, az értelmezhetőség és a vitathatóság bizonyos diszkurzív kereteit, lehetőségeit és korlátait azonosítsa.

I. A fogalomhasználat jelentésmezői

A gyűlöletbeszéd kategóriája a vizsgált időszak politikai vitáiban négy alapvető jelentésmezőben⁷ szerepelt. Az első egy *társadalmi (I)*, a második egy *pártpolitikai-*

---

⁵ Bár a bulvársajtó elemzése kimaradt a vizsgálatból, a szövegbázis a remények szerint így is a magyar politikai diskurzus viszonylag változatos tereit reprezentálta, illetve viszonylag sokszínű kommunikációs és értelemadási folyamatokat jelenített meg.

⁶ Külön említést érdemel, hogy bizonyos témába vágó és a vizsgált időszakra eső szakmai közlések kettős státuszban szerepelnek a gondolatmenetben. Egyrészt megjelennek a vizsgálat tudományos előzményeként, annak teoretikus környezetét alkotó *szakirodalomként*; másrészt felhasználásra és elemzésre kerülnek a gyűlöletbeszéd fogalma körüli diskurzus sajátos leképeződéseként, vagyis *forrásként* is. A szerző törekvése szerint az adott szövegek kétféle státusza nem csúszik egymásba a tárgyalás során: a felhasználási mód végig határozott elkülönítésre, az aktuális szerep pedig egyértelmű jelzésre kerül.

⁷ A kifejezés ehelyütt nem szigorú értelemben vett terminus technicusként szerepel, mindazonáltal tudatos választás eredménye. A kategória egyfelől nyilvánvalóan támaszkodik a szavak „lexikális mezőjével” (*lexical field*) illetve „szemantikai mezőjével” (*semantic field, das sprachliche Feld, le champ sémantique*) kapcsolatos, Jost Triertől eredeztetett nyelvészeti koncepcióra, illetve a teória alkalmazásával folytatott empirikus társadalomtudományi kutatások hagyományára (ld. elsősorban Reichardt – Lüsebrink, 1983). Ugyanakkor a „jelentésmező” elnevezés itteni használata annyiban nem követi ez utóbbi hagyományt, hogy nem a gyűlöletbeszéd kifejezés szemantikai mezőjének „funkcionális almezői”, hanem annak tartalmi-tematikai-vonatkoztatási tartományai között differenciál. Vagyis nem a szinonimák/jelzők, a szintagmatikus

ideológiai (2), a harmadik egy *jogi* (3), a negyedik pedig egy *absztrakt-tudományos* (4) jelentésmező volt.

A kategória többértelműsége (az összetételt alkotó elemek, a „gyűlölet” és a „beszéd” relativitásán kívül) egyrészt abból adódott, hogy ezek a jelentéstartományok a polémiák során egyaránt és folyamatosan jelen voltak, ráadásul gyakorta összekeveredtek, illetve egymásba csúsztak. A nyelvi forma azonban nem integrálta, csak aggregálta a jelentéseket (vö. Cohen; 1986: 11–13). Másrészt a fenti mezők viszonylag következetes elhatárolások nyomán, a vonatkoztatási terület világos megjelölése mellett sem képeztek olyan kontextust, amelyben a kifejezés jelentése rögzíthető vagy egyértelműsíthető lett volna (vö. Dieckmann, 2000: 42–45; illetve Szabó, 1998a: 46).

Bár a terminus használatában akadtak bizonyos, főként a konceptuális keretből adódó, konstansnak mondható jelentésképző elemek (negatív affektualitás/diszkurzivitás), a kialakult vitákban éppen a gyűlöletbeszéd fogalmának poliszémikus jellege volt az egyik meghatározó, és a megszólalók által is sokszor észrevételezett tényező. A fogalom jelentésének multiplikálódása, körvonalainak elmosódása ugyanakkor végső soron funkcionálisnak bizonyult a politikai diskurzusban. Egyrészt a kategória sokfajta ügy, probléma, jelenség és megnyilvánulás lefedésére alkalmassá vált, sokféle eseti-szituatív vonatkozáshoz tudott idomulni, és ezáltal beszédtereket nyitott. Másrészt értelmezésre sarkallt és reflexiókat generált. Harmadrészt katalizálta a közéleti vita-folyamatokat. Negyedrészt pedig, ha a jelentéseket nem is, a fogalom alatt talán mást értő, ám mégis ugyanazt a fogalmat használó megszólalókat képes volt integrálni, közös interakciós folyamatban összefogni.

1. Társadalmi jelentésmező

A polémiákban párhuzamosan jelen lévő értelmezések közül a gyűlöletbeszéd kifejezés *társadalmi* jelentésmezőben való használata tekinthető az eredeti intenciókat és az elsődleges-

---

kapcsolatok/jelentéstársítások, a szintagmatikus kapcsolatok/okozati viszonyok, és az antinómiák/ellenfogalmak csoportjait különíti el (vö. Reichardt – Lüsebrink, 1983), hanem ezeket egyben kezelve igyekszik azonosítani a szóhasználat tartalmi-tematikai szempontból összefüggő jelentési klasztereit. Jelen sorok szerzője emellett azért részesítette előnyben a jelentésmező terminust a valamivel bevettebb *jelentésréteg* elnevezéshez képest, mert el akarta kerülni, hogy a fogalmi mag/ráakódott jelentés, eredeti jelentés/későbbi jelentés, mélyebb jelentés/felszíni jelentés kettősségei implikálódjanak a kérdés tárgyalása során. Ezek ugyanis – a szerzői szándékokkal szemben – normatív-értékelő mozzanatokat csempészték volna a leírásba. A *jelentésmező* és a vele párhuzamosan, szinonimaként használt *jelentéstartomány* (*semantic domain*) fogalma viszont az értelmi dimenziók egyenrangúságát és egymás mellé rendeltségét hangsúlyozza, amiben kidomborodik a gyűlöletbeszéddel kapcsolatos magyar politikai viták egyik fontos jellegzetessége. Tamás Gáspár Miklós ugyanakkor „egymásra rakódó” jelentésárnyalatokról ír, ami jól megfelel az eredeti jelentést és fogalomhasználati konvenciót esszenciálissá, kizárólagossá, illetve egyedül valóssá nyilvánító gyűlöletbeszéd-koncepciójának (Tamás G.M., 2004).

eredeti kontextust leginkább tükröző interpretációnak. A *hate speech*, vagyis a tükörfordításként adaptált kategória originális, angol nyelvű megfelelője, a fogalomhasználat forrásvidékén, a „politikai korrektség” diskurzusában⁸ ebben (és csak ebben) a jelentésmezőben szerepelt.

A magyar politikai diskurzusban azonban ez a jelentéstartomány sosem vált kizárólagossá, sőt, érezhetően dominánssá sem. Már az adaptáció (kezdeti) időszakában, illetve az intellektuális divatszóvá válás idején hangsúlyosan jelen voltak, és ellensúlyozták, sőt részben felülírták ezt az interpretációt a *jogi*, a *pártpolitikai-ideológiai*, és az *absztrakt-tudományos* tartalmakat implikáló-involváló értelmezések. Még az arra egyébként törekvő, az átvételben szerepet játszó tudósok-értelmiségiek sem egészen úgy értették és használták a kategóriát, mint a „politikai korrektség” tengeren túli teoretikusai. A diskurzus szereplőinek nagy többsége számára viszont a fogalom adaptáltságának ténye, és a kifejezés eredeti kontextusa teljességgel ismeretlen tényező volt. A gyűlöletbeszéd elnevezés a megszólalók zömének szemében nem rendelkezett semmiféle elsődlegesen adott, „eredeti” jelentéssel, illetve hozzá kapcsolódó, kényszerítő erejű, vagy legalábbis ismertnek ítélt értelmezési-fogalomhasználati konvencióval. A PC-célokat hozzávetőlegesen tükröző jelentésmező ilyen formán csupán egy, és nem is a legfontosabb értelmezési tartomány volt a viták a során. Ez a sajátosság később a polémiák egyes résztvevői által reflektálttá vált.⁹

A gyűlöletbeszéd elnevezés a fogalomhasználat *társadalmi* jelentésmezőjében elsősorban olyan elnevezésekkel került egymás mellé, és alkotott közös értelmezési mintázatot, mint a *közösség*, a *kisebbség*, a *hátrányos helyzetű társadalmi csoport*, a *hátrányos helyzetű kisebbség*, vagy a *többségi társadalom* egyfelől; a *kirekesztés*, a *megbélyegzés*, az *előítélet*, és a *hátrányos megkülönböztetés/negatív diszkrimináció* másfelől. Továbbá a *cigányellenesség/cigánygyűlölet*, a *zsidóellenesség/zsidógyűlölet*, a *nőellenesség/nőgyűlölet*, az *idegenellenesség/idegengyűlölet*, a *magyarellenesség/ magyargyűlölet*, a *keresztényellenesség/kereszténygyűlölet*, a *(hétköznapi) rasszizmus*, a *szexizmus*, az *antiszemitizmus*, a *homofóbia*, és a *xenofóbia*.

Ezek a kifejezések reflexiós kategóriákként voltak jelen a gyűlöletbeszéd körül szerveződő vitákban. Egy részük a fogalommal lefedett gyakorlat tárgyát, (érintettjét/célpontját), más

---

⁸ Ld. erről pl. Beckwith – Bauman, 2003; Cameron, 1995; Fairclough, 2003; Pál, 2007.

⁹ Ám, mint azt az *ÉS* hasábjain a 2003-as és 2004-es év során lezajlott vita esetében megfigyelhetjük, korántsem azonos előjellel. Tamás Gáspár Miklós, vagy Lánosz Vera episztemológiaiag problematikusnak, és mind a benne megjelenő szándékokat, mind az ebből eredő következményeket tekintve morálisan aggályosnak ítélte a jelentés bővülését és más mezőkbe való átvándorlását (*Tamás G.M.*, 2004; *Lánosz*, 2004). Gerő András viszont úgy vélte, ez része a rekontextualizációnak, a fogalom adott beszédközösség általi birtokbavételének, és saját tapasztalati anyagához alakításának (*Gerő*, 2004).

részük annak alanyát (végrehajtóját/aktorát) jelölte. Megint más részük a gyűlöletbeszéd mibenlétét, jellegét, illetve annak egy specifikus területét, adott tárgyra (érintettre/célpontra) leszűkített megjelenési formáját jelenítette meg.

A *társadalmi* jelentésmezőben használt fogalom tárgya, tehát az a vonatkoztatási kör, amelyet a megszólalók a terminussal jelölt cselekvésmód érintettjeként, célpontjaként azonosítottak, jellemzően a társadalom valamelyik (rész-)közössége. Ezen (rész)közösség meghatározásakor azonban már erősen megmutatkozott a kategória ideológiai poliszémikussága. A baloldali és liberális szereplők ugyanis (szinte) kizárólag a valamely *kisebbséget, hátrányos helyzetű társadalmi csoportot*, illetve (a két elemet vegyítve), valamely *hátrányos helyzetű kisebbséget* érő verbális sérelmeket fogták fel és konceptualizálták gyűlöletbeszédként.¹⁰ Számukra elsősorban a magyarországi cigányság és zsidóság, a hazánkban letelepedett vagy menekültként érkezett külföldiek, és (időnként) az alacsony jövedelmű, marginalizált társadalmi csoportok jelentek meg a diszkurzív praxis áldozataként. Ám mivel részükről, érdekes, vagy inkább sajátos módon a nők (és a melegek) jóval ritkábban lettek megnevezve a gyűlöletbeszéd célpontjaként, ezért álláspontjukat hiba lenne megfeleltetni a „politikai korrektség” eszmeiségének – ennek ugyanis meghatározó, sőt konstitutív eleme a *szexista*-patriarchális beszédmód elítélése.¹¹

A „politikai korrektség” (néha meglehetősen sajátos formában leképezett) elveivel gyakorta explicit módon is szembehelyezkedő jobboldali, különösen a radikális, szélsőjobbra sorolt szereplők számára ugyanakkor korántsem volt magától értetődő és elfogadható gondolat, hogy a gyűlöletbeszéd áldozata csakis valamely *kisebbség*, illetve *hátrányos helyzetű kisebbség* lehet. Ez a megszólalói kör a magyar társadalmi és politikai viszonyokról kialakított sajátos elképzeléseiből adódóan úgy vélte, hogy a magyar társadalom (részben etnikai alapon, részben vallási alapon, részben kulturális alapon kijelölt) *többsége* is

---

¹⁰ Ezt, többek között Eörsi István is definitíve kifejtette. Egyik írásában leszögezte, hogy „gyűlöletbeszéd kivételes szituációktól eltekintve kizárólag előítéletekkel sújtott, kedvezőtlen helyzetű kisebbségeket fenyegethet. A történelmi helyzettől függően kulákokat, grófokat, papokat, ateistákat, svábokat, magyarokat, cigányokat, zsidókat, homoszexuálisokat, Jehova Tanúit, és így tovább.” (Eörsi, 2003)

¹¹ Arról már nem is beszélve, hogy a fogyatékkal élők vagy az idősek ellen irányuló verbális gyakorlatok kérdése voltaképp meg sem jelent a gyűlöletbeszéddel kapcsolatos politikai viták probléma-horizontján. Olyannyira nem, hogy még csak magyar nyelvű megfelelője sem alakult ki az (*ability* szóból képzett) *ableism* és az (*age* szóból képzett) *ageism* terminusoknak. A kettő közül előbbi problémára elvéve még találni utalást, pusztán felvetés-szintű említést (Donáth, 2002: 55), utóbbira azonban azt sem. És mivel a baloldali-liberális szereplők megnyilatkozásaiban is csupán kivételként bukkant fel ezeken csoportvonatkozások problematizálása, ezért a PC-törekvésekkel való rokonításuk még kevésbé tekinthető megalapozottnak.

hátrányos helyzetű csoport, amelyet az anyagi jellegű hátrányok mellett folyamatos megvetés sújt, lenézés és gyűlölet ér bizonyos befolyásos társadalmi elitcsoportok részéről.¹²

Míg tehát a baloldali-liberális szereplők értelmezéseiben a *cigányellenesség/cigánygyűlölet*, a *zsidóellenesség/zsidógyűlölet*, és az *idegenellenesség/idegengyűlölet*, a *rasszizmus* és *antiszemitizmus* kifejezések domináltak a gyűlöletbeszéd tárgyát és jellegét specifikáló reflexiós kategóriaként, addig a jobboldali interpretációkban a fentiek mellett a *magyarellenesség/magyargyűlölet*, és a *keresztényellenesség/kereszténygyűlölet* fogalma is fontos szerepet kapott (sőt a radikális diskurzusban dominánssá vált). A *nőellenesség/nőgyűlölet*, a *szexizmus*, illetve a *homofóbia* elnevezés utóbbi közegben lényegében sosem, ám előbbi közegben sem túl gyakran bukkant fel a gyűlöletbeszéd érintettjeinek azonosítása során.¹³ Ugyanakkor említést érdemel, hogy a jobboldali-konzervatív nyilvánosságban ezek a megnevezések egyes esetekben, mintegy inverz hivatkozásként kapcsolódtak össze a vizsgált fogalommal. A *nőgyűlölet* és a *homofóbia* kifejezés azonban ilyenkor nem a gyűlöletbeszéd fókuszált működésmódját, irányát és célpontját jelölte, hanem az ezeket vádként hangoztató, ellenfeleit ezekkel *megbélyegző*, riválisai ellen ezek nevében uszító szereplők „gyűlöletbeszédének” kelléktárába sorolódott be.¹⁴

Az eddigiekből következett, hogy a megszólalók milyen aktort azonosítottak a fogalommal lefedett kommunikációs praxis alanyaként. A különböző szereplők által *társadalmi* jelentésmezőben használt terminus esetében közös pont volt, hogy annak alanyát jellemzően

¹² Lovas István megállapítása szerint a magyarországi *többség* a „nemzeti erőforrások birtoklásáért vívott harcban” voltaképp alulmaradt az öt folytonosan „gúnyoló” *kisebbséggel* szemben (Lovas, 2004). Seszták Ágnes Landeszman György egykori szavait felidézve szögezte le, hogy igencsak visszás dolog bizonyos felmérésekre hivatkozva egyoldalúan kárhoztatni a tanárképző főiskolások, illetve a *többségi társadalom cigányellenességét*, mikor vannak az országban olyanok, akik sokkal jobban lenézik a „bögyatás” „fütyülő barackpálinkát” védelő magyarokat (Seszták, 2001 – kiem. tőlem P.G.). Szintén ezt a sémát működtette Kornis Mihály a jobboldali nyilvánosságban önálló kelt, szállóigévé formált, a *többségnek* címzett fenyegető jelmondatként emlegetett kijelentése, miszerint „mi sokkal jobban gyűlölünk benneteket, mint ti minket” (ld. pl. Bayer, 2003: 6).

¹³ Néhány példa erre a sajátos fogalmi távolságra, illetve terminológiai szeparációra. H. Fekete Bernadett a nemi sztereotipizálás, az *előítéletes* szóhasználat, a *nőellenes* megnyilvánulások témakörében jelentetett meg cikket, amiben egyáltalán nem került elő a gyűlöletbeszéd kifejezés (H. Fekete, 2004). A Barát Erzsébet, Pataki Kinga, és Pócs Kata Rita által közösen publikált tanulmány elsősorban a magyar sajtóban fellelhető, feministákkal és feminizmussal kapcsolatos, *(hetero)szexista*, „gyűlölködő” beszédmódokat vette górcső alá, ám szintén nem alkalmazta a terminust (Barát – Pataki – Pócs, 2004). Kállay Ákos viszont egyik írásában a meleg elleni erőszak „érzelmi előkészítését” megvalósító, köztéren elhangzott és dalszövegekben megfogalmazott gyűlöletbeszédet elemezte, ám eközben nem használta a *homofóbia* elnevezést (Kállay, 2004: 14). A *szexizmus* és a *homofóbia* terminusok, illetve a gyűlöletbeszéd együttes szerepeltetése a forrásmennyiség egészét tekintve elég kevés esetben, inkább csak teoretikusan képzett megszólalóknál fordult elő (pl. Gerő, 2002; Szilágyi-Gál, 2004; Tamás G.M., 2003; 2004; Láncoz, 2004). Ám ez a gyűlöletbeszéd kapcsán a hazai vitákban nem csupán a két kifejezésre, hanem azok más módon konceptualizált tematikai ekvivalenseire igaz volt.

¹⁴ Az egyik legtöbb említés, amely az összefüggést ily módon állapította meg, TGM a bírakat általánosságban becsmérlő cikkének jobboldali fogadtatása során keletkezett (pl. Balsay, 2003; Csontos, 2003; 2003b; Ugró, 2003).

valamely diffúz, nem szervezett, politikailag nem intézményesült kollektívummal azonosították. A baloldali- és liberális szereplők számára ez a kollektívum sokszor maga a *társadalmi többség* (vagy fordított szóösszetételben a *többségi társadalom*) volt, ám a jobboldali, és különösen a radikális jobboldali szereplők gyakorta bizonyos *kisebbségi* helyzetben lévő, ugyanakkor elitpozíciókat birtokló társadalmi csoportokat határoztak meg a gyűlöletbeszéd aktoraként.¹⁵

A terminussal lefedett cselekvésmód mibenlétét a politikai diskurzus résztvevői a vizsgált jelentésmezőben leginkább olyan reflexiós kategóriákkal kapcsolták össze, illetve adták vissza, mint a *kirekesztés*, a *megbélyegzés*, az *előítélet*, és a *hátrányos megkülönböztetés/negatív diszkrimináció*. A gyűlöletbeszédet tehát bizonyos archaikus társadalmi szankciókkal rokonítható gyakorlatként tételezték: jellegében és hatásában a szégyenbélyeghez, illetve a kiközösítéshez, kitaszításhoz, kiátkozáshoz hasonló praxisként gondolták el.¹⁶ Ez a koncepció a baloldali-liberális beszélők felfogásából könnyebben kibontható, ám a *többség* és *kisebbség* másfajta relációját koncipiáló (radikális) jobboldali retorikában is felbukkant.¹⁷

2. Pártpolitikai-ideológiai jelentésmező

A gyűlöletbeszéd terminus használatának második értelmi tartománya a *pártpolitikai-ideológiai* jelentésmező volt. A fogalom ebben a jelentéstartományban két összefüggő, de analitikusan azért elkülöníthető tartalmi kört fedett le. Egyfelől a kompetitív demokrácia és a politikai pluralizmus körülményei közt zajló közbeszéd elfogadhatatlannak ítélt

¹⁵ Bár az ezt hangoztató szereplők egyike-másika elegendő okot szolgáltatott a következtetésre, valójában nem lehet és nem érdemes ezt az értelmezési sémát pusztán a kódolt, vagy éppen nyílt antiszemitizmus megnyilvánulásaként felfogni. A sémában rejlő felfogást – némi nagyvonalúsággal – akár a diktatórikus múlt habituális emlékezetben élő képének is megfeleltethetjük.

¹⁶ Ez az az analógia explicit-reflektált formában is megjelent a kisebbségi ombudsman 2001-es beszámolójában. A szöveg a következőképpen fogalmazott: „Az úgynevezett gyűlöletbeszéd - szélsőséges formájában - talán leginkább az egykori *kiátkozás* intézményével rokonítható, amikor ennek az aktusnak az volt a célja, hogy valakit vagy valakiket *kirekesszen* egy bizonyos *közösségből* (egyházból), tehát e cselekmény célja kifejezetten a jogfosztás volt.” (*A kisebbségi ombudsman 2001-es beszámolója*; Kiem. tőlem P.G.)

¹⁷ Itt egyrészt abban az állításban jelent meg, hogy a társadalmi háttérüket tekintve, illetve világnézeti- és kulturális értelemben *kisebbséget* képező csoportok elegendő (anyagi- illetve média)befolyással rendelkeznek ahhoz, hogy akár a *társadalmi többségből* származó, annak normáit és habitusát reprezentáló ellenfeleiket is megbélyegezhessék, sőt kiközösítésüket elérjék. Másrészt azzal a megállapítással fonódott össze, hogy a jelenlegi *kisebbség-többség* felosztás egy nagyon is ingatag relációt takar. A magyar társadalom etnikai értelemben vett *többségét* a demográfiai visszaesés és a bevándorlás, a „nemzeti karakterjegyek”, a közös kultúra és hagyomány alapján képzett *többségét* pedig a globalizáció, valamint a média veszélyezteti. A két tézis együttes alkalmazása központi jelentőséget kapott Csurka István és ifj. Hegedűs Lóránt, illetve más MIÉP-es politikusok retorikájában. A kétirányú felvetés tulajdonképpen annak a víziónak biztosított teret, miszerint a jelenlegi tendenciák folytatódása esetén a magyarság – a palesztinokhoz hasonlóan – jogfosztott, *kirekesztett kisebbséggé* válik a saját hazájában (ld. pl. ifj. Hegedűs, 2001c – kiem. tőlem P.G.).

megnyilvánulásait, másfelől pedig az (elsősorban antidemokratikus és agresszív) világnézetek toldalékaként-hordalékaként kezelt beszédmodok körét. Itt érdemes megjegyeznünk, hogy a tengeren túli viták közegében a *hate speech*, vagyis a kategória angol nyelvű eredetije is vett fel ilyen jelentéseket (ld. erről pl. Nyhan, 2003; 2004). Bár az amerikai diszkurzív kontextusban a fogalom tartalmi kibővülése és eltolódása értelmezhető akár valamiféle létező, és (időben is) elsődlegesen adott konvenció negligálásaként, illetve annak tudatos elvetéseként is, a magyar közbeszéd kontextusában erről (a már jelezett okokból kifolyólag) nem beszélhetünk.

A gyűlöletbeszéd kifejezés *pártpolitikai-ideológiai* mezőben való használatának alapvető közös jellemzője, hogy a megszólalók az így jelölt cselekedet alanyaként valamilyen par excellence politikai aktort azonosítottak. Ez az aktor ugyanakkor többféle altípusba sorolható szereplő is lehetett. Lehetett valamilyen politikai szervezet, párt, egyesület, politikai mozgalom, kampánystáb; lehetett egy adott eszmerendszer híveinek köre; lehetett valamely politikai párt vagy irányzat befolyása alatt álló sajtóorgánium (újság, rádióadó, tévéműsor); és lehetett valamely konkrét személy, hivatásos politikus vagy közéleti figura is. A jelentésmező körvonalait kirajzoló mögöttes előfeltevés az volt, hogy a gyűlöletbeszéd eminensen az adott szereplő pártpolitikai-ideológiai pozíciójának kifejeződése, nem pedig az általa máskülönben elfoglalt társadalmi-, hatalmi- vagy kulturális- pozícióból következik. Nem a privilegizált csoportok valamelyikéhez, vagy a domináns értékrendhez tartozók világképének megnyilvánulása tehát, hanem a politikai cinizmusé, a gátlástalan hatalomvágyé, az ellenfél gyűlöletéé vagy a szélsőséges eszmeiségé.

A leggyakrabban a következő alanyok kerültek említésre: egyfelől a *Magyar Igazság és Élet Pártja*, a *Fidesz-MPP*, az *MSZP*, az *SZDSZ*, a *Vér és Becsület Kulturális Egyesület*, és a *Jobbik Magyarországért Mozgalom*¹⁸. Másfelől a *szélsőségesek*, *szélsőjobbboldaliak*, *nacionalisták*, *soviniszták*, *(neo)nácik*, *(ős- és új)fasisták*, *(neo- és új)nyilasok*, *bolsevikok*, *kommunisták*, *államszocialisták*, *szocialisták* és *liberálisok*. Továbbá a *Pannon Rádió*, a *Vasárnapi Újság*, az *ATV Sajtóklub* című műsora, a *(Magyar) Demokrata*, az *Éjjeli Menedék* című tévéműsor, a *168 óra*, a *Magyar Hírlap*, a *Tilos Rádió*, az *Élet és irodalom*, illetve a (baloldali) *média egésze*. Valamint ezen túl még *iff. Hegedűs Lóránt*, *Csurka István*, *Bayer Zsolt*, *Lovas István*, *Bencsik András*, *Kövér László*, *Ron Werber*, *dr. Kende Péter*, *Tamás Gáspár Miklós* és a *Tilos Rádiós műsorvezető*, *Barangó*.¹⁹

¹⁸ Helyenként a *Bácsfi Diána* névvel fémjelezett *Magyar Jövő* csoport is felbukkant ebben a körben.

¹⁹ Némi kiegészítés és magyarázat a felsorolás illetve a névsor mellé. Egyrészt történetek hivatkozások külföldi szervezetekre (az osztrák *Szabadságpártra*, a francia *Nemzeti Frontra*, *Ku-Klux-Klan-ra* stb.), de ezek inkább

Bár különösebb intellektuális távlatokat nem rejt magában, és meglepő fordulattal sem igen szolgál, azért nem tanulságok nélküli a felsorolt alanyok említéseinek politikai oldalakhoz, beszédközösségekhez rendelése. A vizsgált időszak politikai vitáiban a baloldali és liberális megszólalók rendre a *Magyar Igazság és Élet Pártja*, a *Fidesz-MPP*, a *Vér és Becsület Kulturális Egyesület* illetve a *Jobbik Magyarországért Mozgalom* tevékenységét kapcsolták össze, illetve azonosították a gyűlöletbeszéddel. Ugyancsak a fogalommal lefedett gyakorlat aktoraiként nevezték meg a *szélsőségesek*, *szélsőjobbboldaliak*, *nacionalisták*, *soviniszták*, *(neo)nácik*, *(ős- és új)fasiszta*, *(neo- és új)nyilasok* eszmei közösségeit, a *Pannon Rádiót*, a *Vasárnapi Újságot*, az *ATV Sajtóklub* című műsorát, a *(Magyar) Demokratát*, az *Éjjeli Menedéket*,²⁰ valamint ifj. *Hegedűs Lórántot*, *Csurka Istvánt*, *Bayer Zsoltot*, *Lovas Istvánt*, és *Bencsik András*t.²¹

Ugyanez a jobboldali nyilvánosságban a következőképpen alakult: Az *MSZP* és az *SZDSZ* mellett elvéve a *MIÉP* és a *Vér és Becsület* is említésre került. A *bolsevik*, *kommunista*, *államszocialista*, *szocialista*, *liberális* eszmeiségű csoportokon túl a *szélsőséges* és *náci* nézeteket vallókra is többször, többféle vonatkozásban történt hivatkozás. A gyűlöletbeszéd kiemelt alanyaként lett megjelenítve a *168 óra*, a *Magyar Hírlap*, a *Tilos Rádió*, az *Élet és Irodalom*, illetve gyakorta a (baloldali) *média egésze*. A kommunikációs praxis legjellemzőbb képviselőivé, központi alakjaivá, szimbolikus figuráivá *Ron Werber*, *dr. Kende Péter*,²² *Tamás Gáspár Miklós* és *Barangó* váltak.²³

Nem érdektelen megfigyelés, hogy a *náci* kifejezés voltaképp a politikai diskurzus összes szereplője által használt, bár némileg eltérő vonatkoztatási körre értett, általánosan bevett

---

csak analógia-szerepben jelentek meg a hazai szereplők besorolása és minősítése kapcsán. Másrészt a *Frei*-interjú nyomán az *RTL Klub*, a *Bazi nagy roma lagzi* és a *Micukó* című műsorok nyomán a *Tv2* is összefüggésbe került a fogalommal lefedhető gyakorlattal, de inkább csupán annak óvatlanságból teret adó intézményként, és nem aktorként. A gyűlöletbeszéd alanyaiként lettek megnevezve, ám sem valódi szerveződésként, sem eszmei közösségként nem foghatók fel, így a fenti tipológia logikájába integrálhatatlanok az olyan csoportok, mint a *hazaárulók*, a *globalizmus szekértolói*, a *cionisták*, az *ávósok ivadékai* (*Hering*, 2003), vagy szimplán *ezek* (*Bayer*, 2002). Orbán Viktor személyére is sok hivatkozás történt, de ő inkább cinkosként és haszonélvezőként, a valódi aktorokat bátorító közszereplőként került szóba (ld. pl. *Gusztos*, 2003). Az *ÉS*-vitában előtérbe került *Eörsi Istvánt* viszont legalább annyi védelem, mint kritika érte a gyűlöletbeszéd folytatása kapcsán.

²⁰ Ritkábban a *Magyar Fórum* és a *Magyar Nemzet* is említésre került (ld. pl. *Endreffy*, 2002; *Ungváry*, 2004: 14).

²¹ Bencsiket György Péter egyenesen a „gyűlöletbeszéd magyar nagymestereként” aposztrofálta (*György*, 2004).

²² Werber a „gyűlöletbeszéd magyarországi meghonosítójaként”, Dr. Kende pedig „gyűlöletbeszéd-bajnokként” jelent meg a velük kapcsolatos kommentárookban (*Szalay*, 2002).

²³ A *Demokrata* egyik cikkében a jobboldal elleni gyűlöletbeszéd folytatóinak „reprezentatív” listáján a fentiek mellett megjelent *Frei Tamás* és *Eörsi István*, illetve név szerint ugyan nem említve, de utalásos formában *Sz. Nagy Csaba* is (*Ágoston*, 2004). Néha *Szanyi Tibor*, *Keller László* és *Kovács László* neve is felbukkant (ld. *Tóth Gy.*, 2001; *Löffler*, 2002; *Salamon*, 2003; *Tihanyi*, 2004b). Ezek a hivatkozások azonban sem említésszámban, sem jelentőségben nem érték el a szimbolikus figurákkal kapcsolatban tett kijelentések szintjét.

degradáló kategóriaként szerepelt, és rendelődött hozzá a gyűlöletbeszédhez.²⁴ A másik konstatálható, és talán újszerűen ható összefüggés, hogy a nem jobboldaliként, hanem konzervatívként aposztrofált eszmeiséget képviselők tábora, illetve az MDF, mint párt teljességgel kimaradt a diszkurzív gyakorlat alanyaiként megnevezett aktorok sorából.

Némileg egyszerűbb dolgunk van a *pártpolitikai-ideológiai* jelentésmezőben értelmezett gyűlöletbeszéd tárgyának (érintettjének/célpontjának) tekintett kör felvázolásakor. Ez a halmaz egyrészt kevésbé kiterjedt, mint az alanyok (megvalósítók) csoportja. Másrészt igen szembetűnő, hogy az ellenoldal képviselői által aktorként azonosított szereplők milyen gyakran jelentek meg áldozatként a rivális beszédközösség felfogásában – vagyis ebben a körben megfigyelhető némi átsoroló, az előjeleket megfordító ismétlődés is.

A fogalommal lefedett gyakorlat szervezeti-intézményi érintettjeként leggyakrabban a *Fidesz-MPP*, az *Orbán-kormány*, az *MSZP* illetve helyenként a *MIÉP* jelent meg. Közös világnézet, illetve közös felfogás alapján kirajzolódó, célponttá vált közösségként a *polgári oldal*, a *jobboldali gondolkodásúak*, a *nemzeti- és keresztény értékrendet vallók*, illetve *szocialista és liberális szavazók*. Sokat és méltatlanul támadott orgánusként elsősorban az *Éjjeli Menedék*, a *Pannon Rádió*, és a *Tilos Rádió*, míg permanensen gyalázott személyként mindenekelőtt *Orbán Viktor*, illetve *Kövér László* és a néhai *Antall József*, (esetenként pedig *Tamás Gáspár Miklós és Barangó*).

A felmerült „gyűlöletbeszéd-tárgyakat” ismét csak „oldalak”, vagyis politikai beszédközösségek és diskurzusok szerint elrendezve a következő képet kapjuk: A baloldali és liberális szereplők szerint leginkább az *MSZP*, a *szocialista és liberális szavazók*, a *Tilos Rádió*, (illetve kisebb mértékben *Tamás Gáspár Miklós és Barangó*) voltak kitéve a politikai alapú verbális támadásoknak. A jobboldali megszólalók viszont úgy ítélték, hogy a *Fidesz-MPP*, az *Orbán-kormány*, (ritkábban a *MIÉP*), továbbá a *polgári oldal*, a *jobboldali gondolkodásúak*, a *nemzeti- és keresztény értékrendet vallók*, az *Éjjeli Menedék* és a *Pannon Rádió*, valamint *Orbán Viktor*, *Kövér László* és a néhai *Antall József* váltak elsősorban a *pártpolitikai-ideológiai* jelentéstartományban értett gyűlöletbeszéd áldozatává.²⁵

Ebből az összehasonlításból már viszonylag jól kiviláglik néhány, a vizsgált vitákra jellemző sajátosság. Az egyik az, hogy a jobboldali-konzervatív diskurzus résztvevői jóval többször említettek saját oldalukhoz sorolt szereplőt a gyűlöletbeszéd célpontjaként, mint a

²⁴ Ezt a minősítést nem csak *MIÉP*, hanem helyenként a *Fidesz-MPP*, az *MSZP*, vagy az *SZDSZ* is megkapta. A másik fél „lenácizásában” tehát a jobboldali szereplők sem maradtak alul. A besorolások ugyanakkor erősen polemikusak, illetve az ellenoldal által folyamatosan vitatottak és visszautasítottak voltak. A szóhasználatban konszenzus csupán a *Vér és Becsület* illetve a *Magyar Jövő Csoport* elhelyezése kapcsán mutatkozott.

²⁵ Helyenként a Legfőbb Ügyész, *Polt Péter*, illetve *iff. Hegedűs* is megnevezésre került, mint a gyűlöletbeszéd szenvedő alanya.

bal-liberális tábor képviselői. A másik, hogy szembetűnően ritka az SZDSZ-re, mint célpontra, illetve áldozatra való hivatkozás. A párt politikusai (és szimpatizánsai) érzékelhetően távol tartották magukat attól, hogy a szerveződés vezetőit és tevékenységét ért heves bírálatokat a *pártpolitikai-ideológiai* mezőben használt gyűlöletbeszéd elnevezéssel fedjék le. Bár az *MSZP*, illetve a két párt *szavazói* azért felbukkantak a diszkurzív gyakorlat áldozataként megjelenítve²⁶, a baloldali és liberális szereplők konzervatív riválisaiknál így is jóval kevesebbszer alkalmazták önmagukra, mint elszenvedőre a kategóriát.²⁷

Az egyik oldalon tehát némi aránytalanság mutatkozott a *pártpolitikai-ideológiai* mezőben értett diszkurzív gyakorlat alanyi (megvalósítói) és tárgyi (sértetti) körének felvázolásában. Az eltolódás legfőképp abból adódott, hogy a domináns bal-liberális értelmezési mintázatokban erősen keveredett a fogalomhasználat első két jelentéstartománya. Mégpedig oly módon, hogy ezek a beszélők a gyűlöletbeszédet folytató alanyt igen gyakran, sőt többnyire valamely par excellence politikai aktorral azonosították, vagyis a *pártpolitikai-ideológiai* mezőben mozogva tételezték (ezt tükrözte a sok megnevezett elem, és magas említésszám). Ugyanakkor a kommunikációs praxis célpontjaként jellemzően valamely *kisebbséget* illetve *hátrányos helyzetű társadalmi csoportot* jelölték meg, vagyis a verbális támadások tárgyát már a *társadalmi* mezőben helyezték el. Vagyis azt vélelmezték, hogy a *MIÉP*, a *szélsőjobboldal*, a *(Magyar) Demokrata* vagy *iff. Hegedűs Lóránt* szűken vett *pártpolitikai* céljaiból és *ideológiai* háttéréből kifolyólag hangoztat *rasszista* és *antiszemita* nézeteket, folytat a társadalmi *kisebbségek* ellen uszító gyűlöletbeszédet. Ez a felfogás két további koncepcionális elemet foglalt magában. Egyrészt azt, hogy az adott *(rész)közösségeket* érő verbális sérelmek zömében nem a tágabb és diffúzabb társadalmi környezetből, hanem bizonyos, jól meghatározott intézményi szereplőktől származnak.²⁸ Másrészt, hogy a jelzett aktorok megszólalásainak éle bár érinti, de kevésbé veszélyezteti a bal-liberális tábor szavazóit, és még kevésbé éri el annak politikusait.²⁹

²⁶ Volt olyan szocialista politikus, aki azt észrevételezte, hogy még templomokban, a „kereszt jegyében” is „gyűlöletbeszéd árad azok felé”, „akik” „a demokratikus választásokon le akarják váltani a jelenlegi kormányt” (Hegyí, 2002a).

²⁷ Sőt, Tamás Gáspár Miklós, aki amúgy magát „Magyarország egyik legtámadottabb embereként” aposztrofálta, kifejezetten visszaütöztette, hogy a vele szemben megfogalmazott durva, sértő, éles hangú kritikákat, illetve a vele kapcsolatban tett valótlán állításokat bele lehetne helyezni a gyűlöletbeszéd kategóriájába (Tamás G. M., 2004).

²⁸ A koncepció nyilvánvalóan elitista: egyrészt felmenti, másrészt eljelentékteleníti és szimbolikusan megfosztja hangjától a kisembert. Emellett, és ezzel együtt képtelen a *társadalmi* jelentésmezőben csupán a félig-meddig elhelyezett jelenség hétköznapióságának és rendszerszerűségének visszaadására.

²⁹ A viták egy bizonyos szakaszában megfigyelhető volt, és így említést érdemel a gyűlöletbeszéd *társadalmi* és *pártpolitikai-ideológiai* jelentésmezőinek másféle, ám szintén meglehetősen sajátos összemosódása. Ez az interpretáció a felekre egyaránt jellemző sémaként kifejezetten a 2002-es kampányidőszakban került előtérbe, és a *társadalom pártpolitikai* célok mentén való kettészakítását, illetve az így képzett *(rész)közösségek* verbális

Az alanyi és tárgyi kör, illetve a kettő viszonyában jelentkezett aránytalanság megvizsgálása után sort keríthetünk azokra a reflexiós kategóriákra, amelyek a *pártpolitikai-ideológiai* jelentéstartományban értelmezett gyakorlat jellegét, mibenlétét írták körül. Ezek a következők voltak: Egyfelől a *mocskolódás, sárdobálás, lejáratás, rágalmazás, vádaskodás, acsarkodás, a negatív kampány, az alantas sértés, az emberi méltóságot sértő támadás*, illetve az *indulatszítás, a megtévesztés, a félelemkeltés, a riogatás, a manipuláció, a közélet hiszterizálása*. Másfelől a *náci beszéd, a fasisztoid megnyilatkozások, az agresszív nacionalista hőzöngés, az államszocialista nyelvezet és a bolsevik típusú propaganda*. Harmadfelől pedig a *politikai gyűlöletbeszéd és a politikai gyűlölködés*.

Az első csoportot alkotó kategóriák felekhez nem rendelhetően, alapvetően egyenlő eloszlásban voltak jelen a politikai diskurzusban. Ezek elsősorban a kiélezett politikai küzdelem körülményei között jelentkező, méltatlannak és illegitimnek ítélt kommunikációs aktusokra vonatkoztak, és ezeket terelték be a gyűlöletbeszéd fogalmi ernyője alá. Az általuk megjelenített mozzanatok mintegy tartalmi mozaik-darabkákként fedték le, illetve töltötték ki a terminus *pártpolitikai-ideológiai* jelentéstartományát. A második csoportba sorolt reflexiós kategóriák az inkriminált diszkurzív gyakorlat szűkebb, a bennük felszínre törő ideologikum alapján specifikált aspektusait képezték le (és ezzel együtt az eszmei-kulturális jobb-bal tengely mentén valamilyen irányba eltolták a jelenséget). A gyűlöletbeszédnek a *fasisztoid megnyilatkozásokkal* és az *agresszív nacionalista hőzöngéssel* való összekapcsolása (és ily módon a gyakorlat „jobbra tolása”) egyértelműen a bal-liberális diskurzusra, míg az *államszocialista nyelvezettel* és a *bolsevik típusú propagandával* való fedésbe hozása (és ezzel együtt járó „balra tolása”) inkább a jobboldali nyilvánosságra volt jellemző. A *náci beszéd* kifejezés szó szerinti használata elsősorban a baloldali szereplők verbális eszköztárának képezte részét³⁰, körülírt, átvitt-áttételes megjelenítése viszont a konzervatív résztvevőknél is felbukkant a gyűlöletbeszéd jelentési környezetében.³¹

A harmadik csoportba betagolt elnevezések igen ritkán, mondhatni elvétve bukkantak fel. Ám nem csak ebben különböztek az imént tárgyalt, a viták során nagy számban említett kifejezésektől. Abban is alapvetően eltértek tőlük, hogy magasabb reflexiós fokon való viszonyulást jelenítettek meg a gyűlöletbeszéd *pártpolitikai-ideológiai* tartományban

---

sértegetését és fenyegetését kapcsolta össze a fogalommal. Ez azonban nem feles, hanem kétharmados arányban tartalmazta a *pártpolitikai-ideológiai* elemeket, mivel az alkalmazók politikai aktorok (politikuskok, kampánystábok, lapok) voltak, a célponttá vált társadalmi (rész)közösségek viszont voltaképp pártszimpátiák illetve világnézetek alapján képződtek.

³⁰ És jól illeszkedett a korábban már jelzett, az aktort a *pártpolitikai-ideológiai* tartományban, az áldozatot a *társadalmi* jelentésmezőben mozogva identifikáló felfogáshoz (ld. pl. Haskó, 2003).

³¹ Szerető Szabolcs például érezhetően „dr. Goebbels kottájából” dolgozó, a gyűlöletkeltés „goebbelsi módszereit” alkalmazó pártként festette le a szocialistákat (Szerető, 2002).

értelmezett fogalmához. Mind a *politikai gyűlöletbeszéd*, mint a *politikai gyűlölködés* terminus úgy specifikálták a jelenség mibenlétét, hogy használóik tudatában voltak az alapkategóriához kapcsolt két jelentésmező együttes jelenlétének, és szándékosan, morfológiai szinten is jelzett distinkcióval igyekeztek elhatárolni a körülírt tartalmakat a *társadalmi* mezőben foglalt jelentésektől.³²

Érdekes következtetések adódnak, ha mindezt összevetjük Brendan Nyhan elemzésével. Nyhan szerint a *hate speech* terminus kitágító átértelmezése, de még az ettől jelzők hozzátoldásával megkülönböztetett, specifikált *political hate speech* és *liberal hate speech* fogalmak használata is a jelentésmezők (tudatos vagy szándéktalan) összemosását valósítja meg (Nyhan, 2003; 2004). Gondolatmenetéből számunkra az a következtetés vonható le, hogy a *hate speech* (illetve a gyűlöletbeszéd) többértelműsége sem a kontextus hozzávetőleges meghatározásával, sem a konceptuális keretek részleges, ám annak konstitutív elemeit változtatlanul hagyó kiegészítésével nem szüntethető meg. Vagyis az alaktani vázukat tekintve lényegében egyező formákban az eredeti, *társadalmi* jelentésmező (implikáltan) akkor is jelen van, ha erről a beszélő nem tud, vagy ez kifejezetten ellentétes a szándékaival.³³ A gyűlöletbeszédet tehát lehetetlen egyértelműen és kizárólag a *pártpolitikai-ideológiai* mezőre vonatkoztatni. A világos elhatárolásra, a distinkcióra való törekvés még a *politikai gyűlöletbeszéd* kifejezés alkalmazása esetén is hasztalan.³⁴

3. Jogi jelentésmező

A fogalomhasználat harmadik jelentéstartománya a *jogi* mező volt. Ez több tényező egymásra hatásának eredményeként rajzolódott ki. Egyrészt a magyar jogrendszerben illetve a hazai jogi nyelvezetben már a terminus adaptációja előtt is hosszú ideje léteztek a gyűlöletbeszéddelel azonos tövű és közel azonos jelentésű kategóriák.³⁵ Ezek az említésekben konstans módon kísérték, értelmileg körülfonták, tartalmilag átfedték az elnevezést. Másrészt a közélet különböző szinterein lezajlott vitákban számos kísérlet történt a fogalom jogi

---

³² Előbbi elnevezés Hegyi Gyula egyik cikkében, míg utóbbi Lánccos Vera írásában bukkant fel. Hegyi a *politikai gyűlöletbeszédet* egyértelműen a parlamenti viták hangnemére vonatkoztatva tárgyalta, és explicit módon kapcsolta össze a *mocskolódás* és a *rágalmazás* reflexiós kategóriával (Hegyi, 2000). Lánccos ugyanakkor már az – ugyancsak a *mocskolódással* azonosított – *politikai gyűlölködés*, illetve a gyűlöletbeszéd fogalmi különbségének „eliminálásában” rejlő veszélyekre is igyekezett felhívni a figyelmet (Lánccos, 2004)

³³ Nyhan szerint ugyanakkor az esetek többségében ennek éppen az ellenkezője igaz.

³⁴ Mindazonáltal a jelzett logika szerint a *társadalmi* vonatkozásoktól precízen elkülönített *pártpolitikai-ideológiai* történések lefedésére a *politikai gyűlölködés* szóösszetétel megfelelőnek ítéltető.

³⁵ Már a *Csemegi-kódex* (az 1878. évi 5. törvénycikk) leírta és büntetni rendelte a „gyűlöletre izgatás” tényállását. A vizsgált időszakban hatályos *Büntető törvénykönyv* (az 1978. évi IV. törvény.) szintén tartalmazta a „gyűlöletre uszítás” jogszabályi kitételét.

kategóriák között való elhelyezésére, azoknak való megfeleltetésére, és azoktól való megkülönböztetésére. Ebből adódott az az értelmezés, amely szerint a gyűlöletbeszéd definiálása valamely kapcsolható tényállást rögzítő passzus alapján, illetve a normaszövegben szereplő megfogalmazások segítségével vihető véghez. Harmadrészt ritkán ugyan, de megjelentek a kifejezés kodifikációjával, normaszövegbe foglalásával kapcsolatos mérlegelések is.³⁶

A *hate speech* elnevezés esetében is megfigyelhető volt a terminus kismértékű jogiasítása, másodlagos jogi mezeje. Egyrészt az egyetemi campusok *speech-code*-jait is tekinthetjük valamiféle szabályrendszer megfogalmazásának, normaszövegnek; ha nem is tételes, és formális-állami aktussal alkotott jognak, de mindenféleképp valamilyen normaképző tevékenység kifejeződésének és közegének (alacsonyabb szintű jognak). A terminus tehát, amikor ezekbe a dokumentumokba bekerült, voltaképp (átvitt-analóg értelemben) „kodifikálódott”. Ugyanakkor az amerikai politikai diskurzusban kialakult „gyűlölet-szóbokor” másik eleme, a *hate crime* tételes-állami szinten is jogi kategóriává vált: 2002-ben elérte a 47-et azon tagállamok száma, amelyek bűncselekménnyé nyilvánították a „faji”, nemi, nemzeti-etnikai, vagy vallási „elfogultságból” származó „gyűlölet-bűntetteket” (Iganski, 2002: 34–35). Ez a szabályozási megoldás viszont az adott tettek azonosítása, az egyszerű testi sértésektől és életellenes bűncselekményektől való elkülönítése során fontos szerepet tulajdonított a motivációt bizonyító megszólításoknak, kifejezéseknek, felkiáltásoknak – vagyis a *hate speech* így felfogott, ilyen esetekre leszűkített-korlátozott értelmű változatának kialakult egy másodlagos jogi tartománya.

A gyűlöletbeszéd fogalma a jogi jelentésmezőben elsősorban a következő kategóriákkal került egymás mellé: Egyfelől a *közösség elleni izgatás*, a *gyűlöletre uszítás*, a *gyűlöletre izgatás*, az *erőszakos cselekmény elkövetésére való felhívás*, a *gyalázkodás*, és a *becsmérlés*. Másfelől a *rágalmazás*, a *becsületsértés*, a *rémhírterjesztés*, a *veszélyes fenyegetés*, a *tiltott önkényuralmi jelkép használata*, és a *nemzeti jelkép megsértése*. Továbbá az *emberi méltóság*, a *köznnyugalom*, a *társadalmi béke*, a *biztonsághoz*-, *testi egészséghez*-, *élethez való jog*, valamint a *magyar nemzet*, *valamely nemzet*, *valamely nemzeti*, *etnikai*, *faji*, *vallási csoport*, a *lakosság egyes csoportjai*. Ezen túl a *normaszegők*, a *bűnelkövetők*, a *bűnözők*. Végezetül pedig a *büntető- és polgári jog*, a *szólás- és véleménynyilvánítás szabadsága*, az *alkotmány*, és az *emberi jogok*.

---

³⁶ Kiss Anna például igyekezett végiggondolni, hogy milyen előnyökkel és hátrányokkal járna, ha a „gyűlöletre uszítás” („vagy izgatás”) mellett a gyűlöletbeszéd önálló bűncselekményként kerülne megfogalmazásra (Kiss A., 2003).

A gyűlöletbeszéd terminussal jelölt cselekvésmód jellegét és mibenlétét a politikai diskurzus résztvevői mindenekelőtt a *közösség elleni izgatás*, a *gyűlöletre uszítás*, a *gyűlöletre izgatás*, illetve az *erőszakos cselekmény elkövetésére való felhívás*, a *gyalázkodás*, a *becsmérlés* reflexiós (és egyben jogi) kategóriáival igyekeztek visszaadni. A megszólalók körében meglehetősen egyetértés mutatkozott azt illetően, hogy a gyűlöletbeszéd egyrészt magában foglalja a bizonyos csoportok elleni *gyűlöletre uszítást* és *erőszakos cselekmény elkövetésére való felhívást*, mint a terminussal lefedhető gyakorlat durvább, szélsőségesebb változatát, ám emellett a *gyalázkodást* és a *becsmérlést*, vagyis a fizikai agresszió veszélyének felidézésével kevésbé fenyegető verbális támadásokat is.³⁷ Ezeket a viták résztvevői a gyűlöletbeszéd alapvető típusaiként és kategóriáiként sorolták be.³⁸ A *gyűlöletre izgat* kifejezés szintén beleértődött a fogalom *jogi* jelentéstartományába. Ugyanakkor ennek a 2003-as módosítási javaslatban felbukkant kategóriának a viszonya nem volt tisztázott a többi elnevezéshez. Volt, aki tágabbnak ítélte, mint az *uszítást*. Más szerint a két kifejezés voltaképp szinonima, amely egyaránt „a gyűlölet felkeltésére alkalmas” „önmagában is veszélyeztető” cselekedetekre vonatkozik. A második álláspontot vallók ehhez hozzátették, hogy a zavar abból eredeztethető, hogy a bíróságok az *uszítást* rendre tévesen, szűkebb jelentésben, „cselekvésbe átcsapó agressziót” eredményező heves érzelem felkeltéseként, „támadásra irányuló mozgósítási tartalommal” rendelkező cselekedetként értelmezték.³⁹

Az mindenesetre megállapítható, hogy a *közösség elleni izgatás* elnevezés a jelzett belső bizonytalanságok ellenére, a paragrafusban foglaltaktól, normaszövegben aktuálisan szereplő megfogalmazásoktól függetlenül szoros jelentéstani kapcsolatba került a gyűlöletbeszéd terminussal. Mivel a tényállás elvi és szövegszintű tartalma a vizsgált időszakban erősen vitatottá vált, sőt megváltozott (majd visszaváltozott), így a *közösség elleni izgatás* nem a gyűlöletbeszéd jelentését pontosító, annak mibenlétét precízen visszaadó, illetve végső soron a cselekedet világos jogi definícióját kínáló reflexiós kategóriaként szerepelt a diskurzusban.⁴⁰ Ehelyett inkább annak a törvényi szöveghelynek lett a jelölője, ahová a gyűlöletbeszéd

³⁷ Sólyom László például egy a *Heti Válasznak* adott 2002-es interjúban kifejtette, hogy „a jogi és politikai nyelvben” való „meghonosodás” útjára lépett fogalom „tartalma” „eddigi használatából ítélve” egyaránt megfeleltethető a magyar büntetőjogban ismert *gyűlöletre uszításnak* illetve *gyalázkodásnak* (Sólyom, 2002). Ugyanakkor említést érdemel, hogy ha ritkán is, de akadt olyan kivétel, amikor valamelyik megszólaló kizárólag az enyhébb változatot, a *gyalázkodást* fogta fel „mint gyűlöletbeszédet” (Kiss, 2003).

³⁸ Sajó András egyik tanulmányában a gyűlöletbeszéd „egyes kategóriáiként” beszélt a *becsmérlésről*, az *izgatásról*, és az *uszításról* (Sajó, 2004: 21.). Schiffer András a fogalommal lefedhető gyakorlat egyik aleseteként szövegezte az *erőszak nyilvánvaló és közvetlen veszélyét felidéző gyűlöletbeszédéről* (Schiffer, 2003).

³⁹ Ezt a véleményt fogalmazta meg többek közt Szabó András nyugalmazott alkotmánybíró (Szabó A., 2001; 2003).

⁴⁰ Ezzel együtt bizonyos értelmezések hangsúlyozták, hogy a gyűlöletbeszéd kifejezés voltaképp egy körvonalazatlan laikus kategória arra a cselekedetre, amelynek a „szakmai neve” *közösség elleni izgatás* (Nehéz-Posony, 2002).

fogalmával lefedett gyakorlat a politizáló közösség zöme számára leginkább beilleszthetőnek tűnt. A kategória tehát nem szigorúan vett tartalmi megfelelőként, hanem elsősorban a jogi fogalmak közti elhelyezést, a jogrendszeren belüli pozicionálást segítő strukturális jelölőként rendelődött a gyűlöletbeszéd mellé.⁴¹

A jogi jelentésmezőben használt terminus mellett felbukkant elnevezések másik csoportja szintén a gyakorlat jellegére és mibenlétére utalt, ám másként. A *rágalmazás*, a *becsületsértés*, a *rémhírterjesztés* és a *veszélyes fenyegetés* kategóriái úgy kerültek szóba, mint a gyűlöletbeszéd kifejezéssel lefedhető aktusokhoz némileg hasonló, ám azoktól hangsúlyosan megkülönböztetendő cselekmények megjelölései.⁴² A *tiltott önkényuralmi jelkép használata* és a *nemzeti jelkép megsértése* viszont többnyire a fogalommal jelölt gyakorlatra áttételesen emlékeztető, annak jellegét és működés módját átvitt értelemben visszaadó tetteként kerültek besorolásra. Ezek ugyanis felfoghatóak voltak a „gyűlöletet” közvetett módon kifejező, a valamely csoportnak címzett sértő-fenyegető üzenetet tárgyi-cselekvési jeleken (szimbólumokon) keresztül eljuttató, illetve a „beszédet”, a gondolatközlést a verbalitáson túli formákra kiterjesztve megvalósító tevékenységekként is. A kapcsolatot erősítette, hogy mindkét tényállás a korábban hatályos Btk. 269.§-ához csatoltan (269./B és 269./A megjelöléssel), vagyis a gyűlöletbeszéd jogrendszeren belüli strukturális jelölőjeként működő, annak potenciális szöveghelyét jelző *közösség elleni izgatás* közvetlen szabályozási környezetében került kodifikálásra.

A jelölt gyakorlatok közt a jogrendszeren belül jelentkező összefüggés a jogban jártás megszólalók részéről reflektálttá vált.⁴³ A gyűlöletbeszéd és a *nemzeti jelkép megsértése* közti

---

⁴¹ A felsoroltakon túl akadt néhány egyéb, ritkábban említésre került reflexiós kategória, amely a fogalomhoz kapcsolódva az azzal lefedhető gyakorlatot, vagy annak valamely részterületét a jogi jelentésmezőben mozogva igyekezett visszaadni. Ilyen volt a *Holocaust-tagadás* fogalma, amely egyrészt úgy került szóba, mint a gyűlöletbeszéd speciális, ám eklatáns megnyilvánulásának tekinthető, és más európai jogrendszerekben önálló tényállásként büntetni rendelt tevékenység (Haskó, 2003). Másrészt a 2002-es év során úgy, mint Btk. 269.§-ának tervezett módosítása során a *közösség elleni izgatás* tárgykörén belül, a normaszöveg szintjén is megfogalmazandó cselekmény (Bárándy, 2002a; 2002b). Sajátos logika alapján fogant, és a gyűlöletbeszéd működés módjának egyéni értelmezésével szolgált a *nyolc napon túl gyógyuló lelki sértés* reflexiós kategóriája. Ez Bitó László leleményeként látott napvilágot, és abból a feltételezésből táplálkozott, hogy a sértő-fenyegető megnyilvánulások képesek valós pszichikai kárt okozni áldozataiknak, ezért büntetésük is elképzelhető (Bitó, 2003). A 2003-as módosítás szövegéből végül kimaradt, de az eredeti tervek szerint szerepelt volna a „gyűlöletbeszéd-törvényben” a valamely nép *felsőbb- vagy alsóbbrendűségére való hivatkozás* esete is. Erről a tervről még idejekorán többen jelezték, hogy akár azt a tételt is büntethetővé tenné, miszerint a zsidóság isten választott népe (Pető, 2003). A szöveg módosulása jó néhány (voltaképp ez utóbbi összefüggésre alapozott) csípős hangon élcelődő, gúnyos kommentárt váltott ki a jobboldali nyilvánosságban.

⁴² Ezt a distinkciót különösen kifejtett és végigvitt formában alkalmazza *A kisebbségi ombudsman 2001-es beszámolójának*, „Mi az a gyűlöletbeszéd, és miért veszélyes a társadalomra?” című fejezete.

⁴³ Többek közt Kádár András Kristóf és Sajó András is tematizálta. Kádár a *nemzeti jelképek megsértését* aposztrofálta „gyalázkodási típusú” bűncselekményként, míg Sajó a *becsmérlés* és a *tiltott önkényuralmi jelkép használata* közti hasonlóságokat ecsetelte. Mindkét interpretáció azt hangsúlyozta, hogy a tárgyalt cselekmények

analógia – többek közt a Tilos Rádió körül kitört botrány esetében⁴⁴ –, implikált-látens módon és a konkrét jogi megfogalmazástól elszakítva bár, de hangsúlyosan volt jelen a gyűlöletbeszéddel kapcsolatos politikai vitákban. Az *önkényuralmi jelképek használata*, ha a diskurzusban csomópontot képező, nagyhatású eset kapcsán nem is, de elszórt említések formájában szintén többször felbukkant reflexiók kategóriaként a fogalom mellett.⁴⁵

A harmadik körben említett kifejezések a jogi mezőben használt gyűlöletbeszéd tárgyát (érintettjét/áldozatát) jelölték. Ezek közül az *emberi méltóság*, a *köznnyugalom*, a *társadalmi béke*, a *biztonsághoz*-, *testi egészséghez*-, *élethez való jog* valamilyen, a fogalommal lefedett tevékenység által sérteni vélt elvont entitást, jogtárgyat, értéket jelölt. A Btk. 269.§-ában szereplő *magyar nemzet*, illetve a *valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport*, vagy a *lakosság egyes csoportjai* megnevezés, akárcsak a végül megsemmisített javaslat szövegében foglalt *valamely nemzet* összetétel, a gyűlöletbeszéd áldozatainak személyi körét jelenítette meg. Itt alapelv, hogy a sértett minden esetben valamilyen közösség. Ez a vonás a fogalom *társadalmi* jelentésmezőben való alkalmazásakor is konstitutív elem volt, így egyrészt hidat képzett a tartományok között. Másrészt viszont alkalmas volt a kifejezéssel jelölt praxis *jogi* mezőben való elkülönítésére egyéb, jellegükben hasonló, kodifikált, ám alapvetően egyéneket, egyéni jogokat sértő cselekményektől (mint a *rágalmazás*, a *becsületsértés*, vagy a *veszélyes fenyegetés*).

A következő pont a fogalommal lefedett gyakorlat *jogi* jelentéstartományban kijelölt aktorainak megnevezése. Az erre szolgáló kifejezések a felsorolt kategóriák negyedik csoportjában kaptak helyet. A vitákból vett terminusok alapján a jogi mezőben használt gyűlöletbeszéd tettesteinek aktora *normaszegőként*, *bűnelkövetőként*, illetve *bűnözőként* azonosítható. A polémia során erre vonatkozóan egyfelől igen gyakran tematizálódott, hogy a bizonytalan szabályozási környezet és az ítélkezési következetlenség folytán számos a „gyűlöletbeszédben” vétkes *normaszegő*, sőt *bűnöző* ússza meg büntetlenül, járhat továbbra is szabadon, és folytathatja zavartalanul uszító tevékenységét. Másfelől viszont az is sokszor felmerült, hogy a fogalom igencsak tág vonatkoztatási körét jogilag kitölteni igyekvő, a megnyilvánulások szélesebb körét kriminalizáló szigorítás voltaképp a társadalom éles hangú kritikussait, vallási tanokat és egyházi intézményeket hevesen bíráló személyeket, furcsa,

---

kommunikációs jellegű, közösségek méltóságának megsértésére alkalmas, ugyanakkor erőszak közvetlen veszélyével nem feltétlenül fenyegető aktusok (Kádár, 2003; Sajó, 2004: 26–27).

⁴⁴ Ld. erről Pál, 2012.

⁴⁵ Schiffer András például a *Magyar Jövő Csoport* által kihelyezett plakátokon éktelenkedő nyilaskereszt kapcsán jut el ahhoz a gondolathoz, hogy az ilyesfajta sértő, felháborító, ám csupán „hipotetikus veszélyt” jelentő (szimbolikus) közlések esetében éppen úgy helytelen a véleményszabadság törvényi korlátozása, mint a gyűlöletbeszéd kapcsán (Schiffer, 2004b: 14).

meghökkenítő, felháborító véleményeket hangoztató megszólalókat, végső soron viszont jogtisztelő állampolgárokat nyilvánítana *bűnelkövetővé*.

Nézzük az utolsó csoportot. Bár a szoros összetapadás és egymásra vonatkozás a gyűlöletbeszéd kifejezés és a hátra maradt jogi terminusok esetében is megfigyelhető volt, a reláció az eddigiekhez képest megfordult. A domináns interpretációs mintázatokat tekintve ugyanis úgy ítéltető, hogy a viták során nem az ötödik csoportban felsorolt elnevezések kerültek felhasználásra az adaptált kategória értelmezésében, hanem épp fordítva. Vagyis a politikai diskurzusban voltaképp a gyűlöletbeszéd vált a *szólásszabadság*, az *alkotmány*, az *emberi jogok*, illetve a *büntető- és polgári jog* fogalmának reflexiós kategóriájává. Az összefüggés persze nem váratlan, nem meglepő. Ezen elnevezések közül az első három nem csak fontos jogi terminus, de közéleti kulcskategória, politikai alapfogalom is egyben, míg a másik kettő az alkalmazás mélyebb jelentésrétegeiben hordoz központi jelentőségű tartalmakat. A gyűlöletbeszéd kifejezés ugyan 2001 második felében maga is politikai kulcsfogalommá vált, ám jelentőségében nem ért, nem érhetett fel ezekhez a kategóriákhoz. A vizsgált terminus és e fogalmak összefüggéséről azt is érdemes megjegyezni, hogy a gyűlöletbeszéd velük összekapcsolódva, tematikus-értelmi terükbe kerülve fontos, sőt a politikai berendezkedés alapjait érintő problémák megjelenítőjévé, jelölőjévé vált.

A *jogi* jelentésmező vizsgálatában már csak egy dolog van hátra. Ez nem más, mint a felvonultatott kategóriák politikai szereplőhöz rendelése. A 2003-as törvénymódosítási (szigorítási) javaslat⁴⁶ mögött felsorakozott szocialisták elsősorban az *emberi méltóság*, a *köznemzet*, a *társadalmi béke* biztosítására hivatkozva, illetve a normaszövegben *valamely nemzet, valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport*, vagy a *lakosság egyes csoportjai* védelmét meghatározva, illetve a gyakorlatot a *gyűlöletre izgatás*, az *erőszakos cselekmény elkövetésére való felhívás*, és a *becsmérlés* kategóriáival lefedve fogalmazták meg saját „gyűlöletbeszédre” vonatkozó jogpolitikai álláspontjukat. Érvelésükben nagy hangsúlyt kapott a kérdés pönalizáló jellegű, *büntetőjogi* kezelése, illetve társadalomra veszélyt jelentő valós *bűnelkövetők* megbüntetésének, börtönbe juttatásának mozzanata.

---

⁴⁶A 2002-es választásokon győztes szocialista-liberális koalíció a kormányprogramban is megfogalmazta, hogy kiemelt figyelmet kíván szentelni a diszkrimináció és a gyűlöletbeszéd problémájának, és igyekszik mindent elkövetni azok visszaszorítása érdekében. A Bárándy Péter vezette igazságügyi tárca ennek szellemében már 2002 derekán előállt egy a „közösség elleni izgatás” tényállását érdemben átalakító javaslattal. A kérdés azonban közel egy évre lekerült a napirendről. A szaktárca 2003 nyarán látott újból neki a Büntető törvénykönyv vonatkozó részének módosítására irányuló előkészítő munkának. A kormány szeptember első hetében, tehát viszonylag hamar elfogadta az elkészült tervezetet. Az Országgyűlésben 2003. október 21-én sor került a T/5179. szám alatt benyújtott javaslat általános vitájára, 2003. november 19-én a részletes vitára, majd 2003. december 8-án a javaslat elfogadására.

Ezzel szemben a szigorítás klasszikus liberálisként aposztrofálható álláspontot valló ellenzői a *biztonság*-, a *testi egészség*-, és az *élet* megóvásának illetve a *szólásszabadság* biztosításának elsődlegességére hivatkoztak, és kizárólag az aktív cselekedetre ingerlő *gyűlöltre uszítás* büntethetőségét *alkotmányosnak* véelve gondolták kijelölhetőnek a gyűlöletbeszéddel szembeni *büntetőjogi* védelem kereteit a felsorolt közösségek számára. Argumentációjukban központi szerepet kapott az ártatlanok megvédése a *bűnözőnek* nyilvánítástól, és gyakorta jelent meg pozitív hivatkozásként a *polgári per* indítása, a *polgári jogi elégtétel* lehetősége, mint a gyűlöletbeszéd *elkövetői* elleni fellépés eszköze.

A jobboldali megszólalók a *biztonság*-, a *testi egészség*-, és az *élet* megóvása mellett vagy egyformán fontos elvként említették, vagy nem tematizálták az *emberi méltóság* és a *szólásszabadság* kategóriáit. A jogi védelmet érdemlő közösségek közül kiemelték a *magyar nemzet*-et.⁴⁷ A *gyűlöltre uszítás* büntetőjogi tilalmát azonban a normaszövegben megadottól eltérő közösségekre, akár testületekre, társadalmi rétegekre, politikai véleményközösségekre is érvényesnek gondolták (vagyis némiképp kiterjesztve értelmezték a *lakosság egyes csoportjai* kategóriát). „Pártállami konnotációi” miatt elutasították a *gyűlöltre izgatás* kifejezést, ugyanakkor a vallási jelképek gyalázását is a *közösség elleni izgatás* kategóriájával igyekeztek lefedni. A kérdés kezelésére alkalmas jogterület kapcsán ellentmondásos viszonyulás volt megfigyelhető részükről: körükben nem magával a *büntetőjoggal*, mint eszközzel, hanem az azt alkalmazni készülő szocialista kormányzat szándékaival szemben mutatkozott komoly gyanakvás.

4. Absztrakt-tudományos jelentésmező

A gyűlöletbeszéd terminus körül a viták peremvidékein kialakult egy, a korábbiaknál talán kevésbé hangsúlyos *absztrakt-tudományos* jelentésmező is. A kifejezéssel lefedhető jelenségek kapcsán többször fogalmazódtak meg elvont-elméleti szintű kérdésfelvetések. Az elnevezés gyakorta szerepelt analitikus megközelítésű, illetve teoretikus megértést ambicionáló koncepciókban, leíró-elemző terminusok fogalmi rendjébe illesztve.⁴⁸ Erre az

---

⁴⁷ Ugró Miklós „érdekesnek, vagy inkább jellemzőnek” találta, hogy a szocialisták által propagált és 2003. december 9-én elfogadott törvényből kimaradt a *magyar nemzetre* való konkrét utalás (Ugró, 2003). Ugyanezt a mozzanatot Herényi Károly a tervezet általános vitájában „érthetetlennek” és „politikailag kifogásolhatónak” nevezte, hozzátéve, hogy a *magyar nemzet*, mint külön kiemelt, „védett jogi tárgy”, „még a kommunista diktatúra idején is része volt a tényállásnak” (Herényi, 2003).

⁴⁸ A gyűlöletbeszéd kulcsfogalomként való első sorban Szabó Márton (Szabó, 1998) és Pelle János (Pelle, 1999) egy-egy munkája említhető. Donáth László, Gerő András, és Hegedűs Zsuzsa vonatkozó koncepciójának előadás formájában való kifejtésére még szintén a vizsgálat fókuszába eső periódus előtt került sor, ám kötet formájában összegyűjtött megjelentetésük már annak idejére tehető (Donáth, 2002; Gerő, 2002; Hegedűs, 2002).

alkalmazási tartományra számos példát találni a *hate speech* kifejezést beemelő amerikai, illetve nemzetközi, angol nyelvű tudományos munkákban.⁴⁹ A mező kijelölése és elhatárolása ugyanakkor meglehetősen bizonytalan (ha nem egyenesen lehetetlen). A vita sajátosságaiból adódóan ugyanis erősen keveredtek a szereplők beszélői pozíciói, összemosódott a polémiákban termelődött szövegek státusza, és ezekkel együtt a fogalom *absztrakt-tudományos* illetve korábban tárgyalt, többi jelentéstartománya is. Én itt most a kérdést jelentősen leegyszerűsítve, két analitikus lehatárolást eszközölve kívánom szemléltetni a kategória használatában megfigyelhető negyedik értelmezési dimenziót. Egyrészt a szaktudósoktól/értelmiségiektől származó, tudományos terminológiát is használó, ám elsősorban nem megismerési, hanem gyakorlati célokat szolgáló, a hatni akarás és a mozgósítás (primer) politikai gesztusát magukban hordó szövegeket választom le a tartományról (és tagolom be részben a *társadalmi*, részben a *pártpolitikai-ideológiai* mezőbe).⁵⁰ Másrészt az elsődlegesen jogtudományi-jogdogmatikai jellegű, a kérdés társadalmi és társadalomtudományi kontextusára kevesebb teoretikus kitekintést nyújtó közléseket szeparálom (és tagolom be a kifejezés használatának *jogi* jelentésmezőjébe).⁵¹ Külön, ugyancsak leválasztható csoportot képeznek azok a szövegek, amelyek mindkét fenti vonással rendelkeznek (és sokszor voltaképp egyszerre mozognak a felsorolt jelentésmezőkben).⁵²

Az adaptált kategória a magyar szaktudományos és értelmiségi diskurzus közegében a következő kifejezésekkel került átfedésbe: *az ellenség megnevezése, politikai ellenségkonstrukció, a világ kettéosztása jóra és rosszra, Auschwitz-tagadás, a kognitív totalitarizmust aktiváló inger, aktív/uszító fanatizmus, a társadalmi felettes én kontrollját gyengítő jelenség, előítélet, sztereotípa, fenti és lenti gyűlöletbeszéd, szélsőjobboldali ideológiák, etnikai feszültségek, indulati jelleg, osztálygyűlöletbeszéd, pártalapú gyűlöletbeszéd, ellenségkép(zés), Isten és Ördög elvilágiasított dualitása, ítélkezés, hadiátok, társadalmi kontextusokból vett idézet, intolerancia, frusztráció, szorongás, verbális erőszak,*

Ugyancsak ebben az időszakban született Lévai Katalin egyik cikke (Lévai, 2001), Csizmadia Ervin elemzése (Csizmadia, 2003), Molnár Katalin és Valsicsák Imre több közös írása (Molnár–Valsicsák, 2003; 2004), emellett Bajomi Lázár Péter két elemzése (Bajomi-Lázár, 2004a; 2004b) és Szilágyi-Gál Mihály tanulmánya (Szilágyi-Gál, 2004).

⁴⁹ Lásd pl. Butler, 1997; Whillock - Slayden, 1995; Wolfson, 1997.

⁵⁰ Az ide sorolható írások bőséges terméséből csupán a szemléletes kedvéért emelve ki néhányat: Schmitt, 1996; Tőkéczi, 1996; Ungvári, 2001; Gerő, 2001a; 2001b; Erős, 2001; Ágh, 2002; Dessewffy, 2002; Tamás G.M., 2002; Vásárhelyi, 2001; Bródy, 2003; Gyáni, 2003.

⁵¹ Ide is nagyszámú írás sorolható. Néhány jellemző példa: Bán, 1999; Molnár, 2000; 2001a; 2001b; Halmai, 2001a; 2001b; 2002; 2003a; 2003b; 2003c; Kaltenbach, 2002; Kolláth, 2001; Nehéz-Posony, 2002; Kiss A., 2003; Hanák, 2003; Kádár, 2003; Sajó, 2004.

⁵² Kis, 2002; Kis 2003; Kis – Sólyom, 2003; Bognár, 2003; Molnár, 2002; 2003; 2004b.

nyelvi manipuláció, kettős kódolást alkalmazó beszéd mód, nyelvi alakzatok alkalmazása, stigma, címke, poliszémikus üzenet, beszédaktus, médiapesszimizmus, morális pánikot kiváltó médiajelenség.

A tudományos mezőben használt gyűlöletbeszéd aktoraként egyaránt feltűntek fiók Hitler, szélsőségesen radikális/antiszemita irányzatok, politikai csoportok, a társadalom széles rétegei, a bolsevizmus, az ítélkező emberek, Káin utódai, önmagukkal meghasonlott/keserű emberek, a rasszisták, a saját identitásuk megerősítésére vágyó/elismerésre törekvő személyek, és a média egyes képviselői.

Az így módon konceptualizált gyakorlat áldozataként-elszenvedőjeként a következők kerültek szóba: az életüktől és jogaiktól megfosztott emberek milliói, a társadalmi csoportok, kisebbségek, faji-, etnikai-, nemi- és vallási csoportok, a cigányság, a zsidóság, a homoszexuálisok, a nők, az istenarcúságában is gyűlölt ember, a stigmatizáltak köre.

Ezeket a megnevezéseket koncepcionális alapon csoportosítva a következő kategóriák képezhetők. Első részük a társadalmi kontextus összefüggéseit állítja előtérbe (lenti gyűlöletbeszéd, etnikai feszültségek, társadalmi kontextusok, a társadalom széles rétegei, a rasszisták, társadalmi csoportok, kisebbségek, faji-, etnikai-, nemi- és vallási csoportok, a cigányság, a zsidóság, a nők, a homoszexuálisok, a stigmatizáltak köre). Második részük pártpolitikai és ideológiai vonásokat domborít ki (fenti gyűlöletbeszéd, szélsőjobb oldali ideológiák, szélsőségesen radikális/antiszemita irányzatok, politikai ellenségkonstrukció, pártalapú gyűlöletbeszéd, politikai csoportok). Harmadik részük a huszadik századi történelem illetve a totalitarizmus fogalmkörét mozgósítja (fiók Hitler, Auschwitz-tagadás, bolsevizmus, osztálygyűlöletbeszéd, az életüktől és jogaiktól megfosztott emberek milliói). Negyedik részük tudati, lélektani, (szociál)pszichológiai tényezőket hangsúlyoz (kognitív totalitarizmust aktiváló inger, aktív/uszító fanatizmus, a társadalmi felettes én kontrollját gyengítő jelenség, előítélet, sztereotípiák, frusztráció, szorongás, indulati jelleg, önmagukkal meghasonlott/keserű emberek, a saját identitásuk megerősítésére/elismerésre törekvő személyek). Ötödik részük teológiai, erkölcsi-metafizikai komponenseket említ (Isten és Ördög elvilágiasított dualitása, rosszra és jóra kettéosztott világ, az ítélkező emberek, Káin utódai, az istenarcúságában is gyűlölt ember). Hatodik részük a média jelenségek körébe ágyazza be a terminust (a média egyes képviselői, poliszémikus üzenet, morális pánik, médiapesszimizmus). Hetedik részük pedig a fogalommal lefedett jelenség dinamikáját, cselekvés- illetve gyakorlat jellegét emeli ki (az ellenség megnevezése, ítélkezés, hadiátok,

*verbális erőszak, nyelvi manipuláció, kettős kódolást alkalmazó beszéd mód, nyelvi alakzatok alkalmazása, beszédaktus).*⁵³

Az elméleti koncepciók részben feszültség-elméleti alapon értelmezték és magyarázták a gyűlöletbeszédként konceptualizált jelenséget. E szerint a felfogás szerint a fogalommal lefedhető gyakorlat leginkább valamiféle (lelki-tudati-társadalmi) egyensúlyhiány következtében fellépő és/vagy ilyen jellegű egyensúlyhiányt eredményező tendencia kifejeződése-hordozója. Az ide sorolható leírások sokszor implicit módon, de mégis alapvetően kauzálisan értelmezték, okozatként, illetve okként kezelték, hol visszavezetve, hol pedig azok hatásait mérlegelve tárgyalták az inkriminált megnyilvánulásokat. A jelenség háttérében nem annyira konkrét aktorokat, mint inkább diffúz tényezőket azonosítottak; krónikusan rosszul integrált személyiségeket, vagy krónikusan rosszul integrált társadalmi környezetet fedeztek fel. Ugyanakkor többnyire a jelenség következményeit is a diffúzióval, az egyéni és kollektív széthullással, kontrollvesztéssel azonosították. A pozícióhoz tartozó leíró kategóriák: *lenti gyűlöletbeszéd, etnikai feszültségek, frusztráció, szorongás, indulati jelleg, önmagukkal meghasonlott/keserű emberek, a saját identitásuk megerősítésére/elismerésre törekvő személyek, kognitív totalitarizmust aktiváló inger, aktív/uszító fanatizmus, a társadalmi felettes én kontrollját gyengítő jelenség).*

A teoretizáló igényű leírások mások alapvető kiindulópontja az érdek-elméleti pozíció volt. Ez az értelmezési irány szintén kauzálisan magyarázta, ám alapvetően racionális, mérlegelésre képes, konkrét aktorok szándékaiból vezette le a jelenséget. Ebben a felfogásban a gyűlöletbeszéd a (politikai) számítás termékeként, a haszon- és előnyszerzés tervének alárendelt stratégiai elemként tételeződött. Az ide tartozó kifejezések: *fenti gyűlöletbeszéd, politikai csoportok, pártalapú gyűlöletbeszéd, a média egyes képviselői, politikai ellenségkonstrukció, nyelvi manipuláció, kettős kódolást alkalmazó beszéd mód.*

A harmadik értelmezési kiindulópont kommunikációelméleti- és médiaelméleti aspektusokat tematizált. Ebből a pozícióból a gyűlöletbeszéd elsősorban a nyelviség, a szavak, a verbalitás szférájában, illetve a tömegkommunikáció infrastrukturális közegében működő gyakorlatnak minősült. Egyedi vonásainak, jellegének, mibenlétének leíró megragadása ennek megfelelően alakult: elsősorban a szóhasználat sajátosságaira, a különböző kommunikációs eljárásokra és technikákra, illetve a nyelvről és a

---

⁵³ Nyolcadikként az olyan nem, vagy csak nehezen besorolható általános tényezők maradnak, mint az *intolerancia, a stigma, és a címke*. Önmagukban külön kategóriát képeznek a Csizmadia Ervin által használt kifejezések. Csizmadia ugyanis nem a gyűlöletbeszédet, mint olyat, hanem a kifejezés közéleti vitákban való indokolatlan és tendenciózus használatát tekintette *stigmának*. Ezt szegezte szembe a diszkurzív gyakorlat által sértett elvont tárgyakkal, az intellektuális elvként elgondolt *pluralizmussal, a politikai közösséggel, és a köztársaság eszméjével* (Csizmadia, 2003).

médiaműködésről alkotott általános-teoretikus elképzelésekre alapozva történt. Az ide sorolható kategóriák: *nyelvi alakzatok alkalmazása, stigma, címke, beszédaktus, verbális erőszak, nyelvi manipuláció, kettős kódolást alkalmazó beszédmód, poliszémikus üzenet, a média egyes képviselői, morális pánikot kiváltó médiajelenség, médiapesszimizmus.*

A negyedik teoretikus pozíció némileg átfedésben van az előzővel, ám a kommunikációelméleti összefüggések mellett nem annyira a technikai-infrastrukturális (médiaelméleti) tényezőkre, mint inkább bizonyos ismeretelméleti szempontokra helyezte a hangsúlyt. Innen nézve a „gyűlöletbeszéd” egyrészt a közlés által véghezvitt tudáskialakítás, nyilvános meggyőzés, másrészt bizonyos megismerési folyamatok nyelvi közege és kifejeződése, a társadalmi-politikai valóságra vonatkozó ismeretek nyelvi sémákba illesztésének sajátos módja. Az idevágó terminusok: *előítélet, sztereotípa, az ellenség megnevezése, politikai ellenségkonstrukció, ellenségkép(zés), stigma, címke, nyelvi manipuláció.*

Az ötödik, és egyben utolsó elméleti kiindulópont normatív. Ez az értelmezési irány teoretikus szinten, és lehetőségek szerint alapos argumentációval, ugyanakkor a kérdés morális összetevőit kiemelve, a jelenség helytelen, káros, nem-kívánatos, sőt elfogadhatatlan voltát előtérbe állítva tárgyalta a gyűlöletbeszédet. Az ennek megfelelő kategóriák: *intolerancia, ítélezés, hadiátok, verbális erőszak, fiók Hitlerék, Káin utódai, szélsőségesen radikális/antiszemita irányzatok, az istenarcúságában is gyűlölt ember, a társadalmi felettes én kontrollját gyengítő jelenség, az életüktől és jogaiktól megfosztott emberek milliói.*⁵⁴

Ezzel végigtekintettük a gyűlöletbeszéd fogalmának alapvető jelentéstartományait. Már csak a fejezet lezárása van hátra. Ha nem is módszertanilag szigorúan megalapozott lépésként, de mindenestre érdekes gondolat kísérletként, az interpretatív „politikaolvasást” (vö. Carver – Hyvärinen, 1997) végző diskurzuselemző tapasztalatait összegző felvetésként adódik a jelentésmezők időszakokra lebontott dominanciájának számbavétele. Az ebből kibomló leírás szükségszerűen analitikus és aggregatív jellegű, a valós empirikus komplexitást szándékosan sokszorosan redukáló, ráadásul illusztratív. Mindazonáltal talán – szemléltetésként – nem teljesen tanulságok nélküli.

---

⁵⁴ A jelenség egyedi, transzgresszív értelmezése bontható ki Bajomi-Lázár Péter írásaiból (*Bajomi-Lázár, 2004a*). E szerint a felfogás szerint a médiában elhangzó, és gyűlöletbeszédként azonosított kijelentések azáltal, hogy percepciójuk során *morális pánikot*, felháborodást és botrányt váltanak ki, voltaképp erősítik a nyilvános diskurzussal kapcsolatos normákat. Végző soron ugyanis épp egy kommunikációs/erkölcsi határ átlépésével jelzik a határt tényét és érvényességét.

Lássuk tehát, hogy a jelentésmezők dominanciája alapján – az említett feltételek mellett – milyen mértékben vagyunk képesek jellemezni a gyűlöletbeszéd fogalma körül szerveződött politikai viták különböző szakaszait.

Elsőként megállapítható, hogy az adaptáció kezdeti időszakában a neologizmus propagálói részéről egyaránt, egyszerre kapott hangsúlyt a fogalom *absztrakt-tudományos, társadalmi és jogi* jelentésmezője (illetve kis részben annak *pártpolitikai-ideológiai* dimenziója). Kritikusai-ellenzői oldaláról viszont annak *absztrakt-tudományos, társadalmi és jogi* mezőben való értelmezhetetlensége és alkalmazhatatlansága tematizálódott, illetve a fogalomalkotás gesztusában (és nem magában a fogalomban) rejlő *pártpolitikai-ideológiai* tartalmakra történt reflexió.

Az adaptáció későbbi, az intellektuális divatszó-státusz eléréséig tartó periódusában elsősorban *absztrakt-tudományos* jelentésmező elsődlegessége figyelhető meg (másodlagos *társadalmi, pártpolitikai-ideológiai, és jogi* tartományokkal). A 2000-es év során, a tudástermelők fórumairól a politikai sajtó fórumaira átkerülve az *absztrakt-tudományos* mező további jelenléte mellett a terminus *pártpolitikai-ideológiai* dimenziója vált hangsúlyossá (a *társadalmi* mező másodlagosságával). Az áttörést, a politikai kulcscategóriává válást hozó 2001-es során a *társadalmi és pártpolitikai-ideológiai* mező együttes dominanciája, a *jogi* mező erősödő, ám másodlagos jelenléte, és az *absztrakt-tudományos* tartományok elhalványulása figyelhető meg. A 2002-es év első felében, a kampány-időszakban egyértelműen a fogalom *pártpolitikai-ideológiai* dimenziója került előtérbe (a *társadalmi és jogi* mező időlegesen elhalványult, az *absztrakt-tudományos* továbbra is másodlagos maradt).

A 2002-es év második és a 2003-as év első felében a fogalomhasználat visszaesett, ugyanakkor a kisebb számú említésben erősödött annak *jogi és absztrakt-tudományos* dimenziója. A 2003 második felében ismét megélénkülő vitákban hangsúlyosan a *jogi*, kisebb mértékben a *társadalmi* jelentésmező domborodott ki, míg az *absztrakt-tudományos és pártpolitikai-ideológiai* szintén jelen voltak ugyan, de kisebb szerepet kaptak. A 2003 decemberétől 2004 márciusáig zajló Tilos-rádió körüli vitában speciális módon keveredve került előtérbe a *pártpolitikai-ideológiai a társadalmi és a jogi* jelentéstartomány (az *absztrakt-tudományos* másodlagos maradt). Az ÉS-vitában a tét a *pártpolitikai-ideológiai és a társadalmi* jelentésmezők megkülönböztetése, elhatárolása, illetve a fogalom tartalmaira elméleti síkon, az *absztrakt-tudományos* mező lehetőségeinek kiaknázásával adható reflexió volt.

II. A gyűlöletbeszéd metaforizációja

Igen szembetűnő a gyűlöletbeszéd fogalmával összekapcsolt tárgykörök vitatása során használt politikai-értelmezői nyelv metaforikussága. A vizsgált időszak polémiáiban a felek majd mindegyike igyekezett élni a figuratív beszéd mód lehetőségével. Többségében színes, plasztikus, szóképekben és érzéki asszociációkban gazdag szövegek láttak napvilágot. Különösen igaz ez a politikai sajtóban megjelent írásokra, publicisztikákra, ám gyakorta elmondható az országgyűlési felszólalásokról is. A metaforák ugyanakkor ezekben a szövegekben nem pusztán díszítésként, ornamentikaként voltak jelen. A konceptualizáció, a gyűlöletbeszéd fogalmi keretébe helyezés momentuma mellett a metaforizáció mozzanata is fontos jelentésadó tényezőként működött a kategóriával fedésbe hozott tartalmak megragadása során: kiegészítette, elmélyítette, személyes tapasztalatokra lefordíthatóvá, átélhetővé tette az amúgy meglehetősen komplex jelenségek körül szerzett tudást, és így a definiálás, az absztrakt terminusokkal való meghatározás helyett (illetve mellett) másfajta megértést tett lehetővé. A nyelvi forma, az eseti kontextusok, illetve a kifejezés használata során megjelenő jelentésmezők mellett a figuratív analógiák is közrejátszottak annak az értelmezési térnek kirajzolásában, amelyben a terminushoz társított jelenségek mibenlétével, működésmódjával, jellegével és logikájával, illetve társadalmi kezelésével kapcsolatos argumentációk kibontakoztak. A gyűlöletbeszéd metaforizációjának vizsgálata ráadásul azzal kecsegtet, hogy a szereplők által maguk számára sem, vagy nem teljes mértékben tudatosított tényezőket lelünk fel a jelölt tárgykörökről alkotott (szó)képekben.

A politikai metaforák vizsgálatának komoly tudományos tradíciója van.⁵⁵ Jelen gondolatmenet szempontjából itt – az idevágó koncepciók részletesebb ismertetése nélkül – elég három dolgot leszögezni. Az első, hogy a metaforák áthatják a gondolkodásunkat, és tényleges kognitív funkcióval rendelkeznek. A második, hogy a politikában alkalmazott metaforák a közéleti tudáskialakítás retorikai eszközeinek tekinthetők. Ezek a retorikai eszközök (más metaforákhoz hasonlóan) bizonyos összetettebb-elvontabb jelenségek megragadása illetve jellemzése céljából azoknak bizonyos egyszerűbb-plasztikusabb-ismerősebb tényezők képi elemeivel való hasonlóságát domborítják ki, jelentésátvitelt valósítva meg a „céltartomány” és „forrástartomány” között (Lakoff, 2001). A harmadik

---

⁵⁵ A kérdéskör általános-elméleti aspektusait tárgyaló munkákra példaként lásd Parkin, 1997; Szabó, 1998b; Edelman, 2000; Miller, 2000; Lakoff, 2001. Az empirikus, esettanulmány-jellegű elemzésekre példa Szűcs, 2001; Takács, 2002.

dolog, hogy a nagyfokú hasonlóság felmutatása a trópus használata során együtt jár a különböző tényezők szintetizálásával, a hozzávetőleges azonosság tételezésének implikációjával.

Esetünkben a jelentésátvitel „célterülete” alapján a gyűlöletbeszéd metaforizációjának két formáját különíthetjük el. Az egyik magát a terminussal jelölt jelenséget, mint nyelvi-, illetve társadalmi és politikai gyakorlatot állította a megértés érdekében analógiás viszonyba bizonyos jól ismert, a mindennapi életben is közvetlenül, érzékileg megtapasztalható tényezőkkel. A másik viszont érdekes módon épp a gyűlöletbeszéd kifejezés előtérbe kerülésében illetve alkalmazásában rejlő tendenciákat, szándékokat és törekvéseket próbálta megvilágítani.

Az előbbi körbe tartozó metaforák jellegük, illetve a jelentésátvitel „forrásterülete” alapján öt nagyobb kategóriába sorolhatóak. Az első két metafora-csoportról jelen elemzés nem kíván bővebben szólni. A gyűlöletbeszédrel kapcsolatban *tér*-képzeteket felidéző, a „*kintiség*” és a „*távoliség*” asszociációit hordozó, illetve az *erőszak*, a *sérülés* és a *halál* képzeteit felvillantó metaforikus konstrukciók ugyanis egyfelől inkább csak átmeneti jelleggel, konkrét közéleti történésekhez kapcsoltan kerültek előtérbe a diskurzusban, másfelől pedig kevésbé tekinthetők a gyűlöletbeszéd „klasszikus” értelemben vett metaforáinak. A bennük megjelenő jelentésátvitel hol túlságosan tökéletlen és töredékes formában, hol túlságosan kifejtett és reflektált módon valósult meg: hol csupán homályos képzettársításként, hol allegóriaként, vagy épp világosan megindokolt analógiaként jelentkezett. Ráadásul a „forrástartományok” képszerűsége illetve hétköznapi evidenciája sem minden esetben érvényesült (ld. erről Szabó, 1998. 336).

A gyűlöletbeszédként konceptualizált cselekvésmód tartósan és meghatározó érvénnyel jelen lévő, „klasszikus” metaforái a fennmaradó három csoportból kerültek ki. Ilyen volt az a csoport, amelyik a *szennyezés*, *fertőzés*, *mérgezés*, illetve ehhez kapcsolódóan a *tisztaság* és a *mocsok*, az *egészség* és a *betegség* képzeteit mozgósította. Ugyancsak ide sorolható az a metaforizációs mintázat, amely *őselemi erők elszabadulásaként* illetve *elszabadításaként*, természeti energiák és természetfeletti hatalmak megbolygatásaként jelenítette meg a gyűlöletbeszéd működését; valamint a *piac*-metaforika, amely egy a szimpla haszonszerzés érdekében felkínált, „*piacra vitt*” *politikai árucikk értékesítéséhez* hasonlította a sajátos nyelvi praxist.

1. A gyűlöletbeszéd mint *szennyezés*, *fertőzés*, *mérgezés*

A gyűlöletbeszéd fogalmával jelölt tárgykör(ök)re vonatkozóan leggyakrabban talán a *mocskolódás*, *sárdobálás*⁵⁶, *besározás*, az értékek *beszennyezése*, a politikai *léggör megmérgezése*, a gondolkodás *megfertőzése* metaforikus kifejezésekkel találkozhatunk (3). Forrástartományuk, jellegük, logikájuk alapján ehhez a jelentésátviteli körhöz tartoznak, és sokszor a fentiekkel együtt szerepelnek az olyan szóképek, mint a közbeszéd *megtisztítása*, a verbális *higiénia*, a társadalom *ellenálló képességének*, „*immunrendszerének*” helyreállítása, illetve a politikai közösség *gyógyítása*, a *gyógyulása*.

Mind a *szennyezés*⁵⁷, mind a *fertőzés*⁵⁸, mind a *mérgezés*⁵⁹ metaforizációs mintázata a *tisztaság* és az *egészség* képzei ellen irányuló tevékenységként jelenítette meg a gyűlöletbeszédet. Ebből adódóan tehát egyfelől a civilizációs szabályok elleni vétségként, másfelől a rendezettség, az egyensúly, a harmónia, a politika normál-állapota elleni támadásként láttatta a jelentésátvitel során.⁶⁰ Szennyeznek ugyanis az minősül, ami nincs a

⁵⁶ A kifejezés egyesíti az erőszakkal-testi sérüléssel, és a szennyezéssel kapcsolatos figuratív mozzanatokat. A korábbiakban a kampányidőszak speciális diszkurzív kontextusában előtérbe került első mozzanatról esett szó; itt most viszont az egyébként talán hangsúlyosabb, de legalábbis a más időszakra eső gyűlöletbeszéd-interpretációkban jobban kidomborodó második elem alapján került besorolásra.

⁵⁷ Csupán illusztratív jelleggel emelve ki néhány szemelvényt: Hegyi Gyula a gyűlöletbeszéd értelmezése kapcsán „nyilvános mocskolódásról” (Hegyi, 2003: 16.), Bencsik András a „tisztá” és szép dolgokat „bemocskoló” „szennyes fantáziálásról” (Bencsik, 2001b: 49.), Tihanyi Örs, a *Magyar Nemzet* publicistája megrogzött „sárdobálóról” beszélt (Tihanyi, 2004a: 6).

⁵⁸ Mészáros Tamás a „gyűlölet eredményes terjesztése” kapcsán úgy fogalmazott, hogy az akkor jelent igazi veszélyt, ha „a tágabb közeg, amely a szélsőségeket körülveszi, nem eléggé rezisztens a fertőzésre” (Mészáros, 2001: 23.). Papp László Tamás a tiltással, a kódolt beszédre kényszerítéssel, a szélsőséges nézeteknek a nyilvánosság színtereiről való visszaszorításával foglalkozó cikkében felveti, hogy „veszélyesebb az a betegség, amelynek nincsenek tünetei” (Papp, 2001: 16.). A gondolatmenetet folytatva, illetve a metaforikus konstrukciót tovább finomítva kifejti, hogy amennyiben „a lakosság a média közbeiktatásával nem szerez(ne) tudomást arról, miket mondanak az antiszemiták, akkor a fájdalmat nem érző, vagy a *be nem oltott gyerek* sorsára jutna. Elvesztené *immunitását*, mivel úgy gondolná nincs szüksége rá” (Papp, 2001: 16.). Egy későbbi cikkében már egyenesen a „veszélyes bacilusok”, „lépfene spórák”, „himlővírusok” analógiáit mozgósítva ír a gyűlöletbeszédéről. A nyelvi praxis azonosíthatóságáról szólva, továbbra is a korábban felvázolt metaforikus perspektíván belül mozogva kiemeli, hogy „a biológiai kórokozóknál van viszonyítási alap, a *szellemi*eknél nincs. Ott vannak megbetegedett emberek bizonyítékként, a *gyűlöletbetegségnek* viszont nincs objektív diagnózisa. Az uszítás áldozatai a gyilkosság vagy az etnikai tisztogatás áldozatává vált emberek, a gyűlöletbeszédé viszont az ordas eszmék hívévé vált ember” (Papp, 2003: 16.). Esterházy Péter kevésbé csiszolatott mondanivalóján, amikor a gyűlöletbeszédet a nyilvános helyen való „turházás” képébe sűrítve jelenítette meg (Esterházy, 2003).

⁵⁹ A Parlament 2001. december 18-ai ülésnapján, ifj. Hegedűs Lórántnak a mentelmi ügyek tárgykör tárgyalása során elhangzott felszólalása alatt az SZDSZ képviselőcsoportjának tagjai egy sajátos politikai performansz keretében felálltak, védőmaszkot tettek fel, és „*A gyűlöletbeszéd mérgező*” feliratú papírlapot tartottak maguk elé. Szintén ezen a módon tiltakoztak a párt Új Generáció elnevezésű ifjúsági tagozatának tagjai a 2003 novemberében Grespi László háza előtt tartott demonstráción, miután Grespi az egyik skinhead-per tárgyalásán a bírónő származását firtatatta. Ágoston Balázs, a *Magyar Demokrata* újságírója a Sickratman művésznevű előadó egyik provokatív szövegű dala kapcsán „a baloldali gyűlölködéstől megmérgezett léggöről” értekezett (Ágoston, 2004: 23). Fábri Péter a jelenség súlyának megfelelő megítélése érdekében az olvasók figyelmébe ajánlotta Victor Klemperer *A harmadik birodalom nyelve* című könyvét, mint a témába vágó, szellemileg igényes és fontos művet, amely meggyőzően mutatja be, „hogyan mérgezi meg a szavak használata fokról-fokra egy egész országot életét” (Fábri, 2004b: 14.).

⁶⁰ Érdekes, hogy a beszélők eközben a közösséget többnyire az élő szervezet, a szorosan összetartozó részekből álló *organizmus* látens metaforájával kapcsolták össze. A témába vágószövegeknek ugyanakkor, némi távoli rokonságot és nehezen kimutatható hatástörténeti érintkezést leszámítva szinte semmi konkrét

rendeltetési helyén, és/vagy nem felel meg a civilizált életkörülmények fenntartására vonatkozó elvárásoknak (pl. a homok a sivatagban a természeti környezet része, talaj, ám a lakások padlóján, vagy a tányér szélén már „kosz”). A piszok, a piszkosság a betegségek melegágya, a betegségek pedig a test rendszerszerű működését veszélyeztetik, biológiai egyensúlyát bontják meg.

A jelentésátvitelben rejlő félig-meddig implicit meglátásokat kibontva, azokat világos állítások formájában kifejtve a következőket mondhatjuk. Ezen metafora-csoport alkalmazói szerint a gyűlöletbeszéd, mint politikai gyakorlat alapvetően egyrészt lényegében olyan, mint egy személy vagy csoport meg nem érdemelt, oda-nem-illő jelzőkkel, vádakkal, rágalmakkal illetése, nevének, identitásának „beszennyezése”, „besározása”, illetve a közösségi terek (verbális) mocsokkal való telehordása, fogalmi és morális „tisztaságának” megzavarása. Másrészt lényegében olyan, mintegy a „civilizált” társadalmi környezetre káros hatást gyakorolni képes tevékenység, veszedelmes és pusztító eszmei tartalmak, „káros anyagok” szétszórása a demokratikus hétköznapi „légműkörben”, *méreg* bejuttatása a gondolkodásba és lelkekbe. Harmadrészt lényegében olyan, mint egy önmagát kiterjeszteni, továbbadni, eszkalálni képes jelenség, emberről emberre, beszélőről hallgatóra terjedő *fertőző betegség, járvány*.

Ez utóbbi figuratív alakzat emellett egy, a gyűlöletbeszéd terminus használatában rejlő belső bizonytalanságot, ellentmondást, fogalmi kétértelműséget is képes volt feloldani. A több megszólaló által felvetett problémára ugyanis, nevesül, hogy gyűlöletbeszéd alatt a beszélő gyűlöletét, „gyűlölködését” vagy a közlés által kiváltott hatást, a beszéddel keltett gyűlöletet kell-e érteni (pl. *Seszták*, 2002: 16.) a *fertőzés* metaforája kínál meggyőző, a trópus logikájának megfelelő magyarázatot. Ebbe a képbe ugyanis belesűrűsödik a beszélő gyűlölete, mint *betegség*, illetve a hallgatóságban kiváltott a gyűlöletreakció, mint a megbomlott egészségi állapotot előidéző gondolati- és lelki tartalmak, *kórokozók* továbbadása. Az alakzat használatában rejlő félig-implicit állítás tehát az, hogy a gyűlöletbeszéd egyszerre egy állapot, a gyűlölet kifejeződése, és annak előidézése, gyűlöletkeltés.⁶¹

---

kapcsolódási pontja nincs az ún. organikus társadalom-koncepciókhoz; nem azok továbbgondolásai, vagy újraértelmezései.

⁶¹ Ez ugyanakkor a *szennyezés* és *mérgezés* jelentésátvitelét vizsgálva nem válik eldönthetővé. Ezek a metaforizációs minták nem következtetések azzal a kapcsolatban, hogy a „mocsok”, a „piszkosság” a behordójának is érzékelhető állapota, jellegzetes tulajdonsága-e, illetve, hogy a méreg jelen van azok szervezetében, akik szétszórják azt, veszélyeztet-e őket is olyan mértékben, mint a tevékenység gyanútlan áldozatait.

2. A gyűlöletbeszéd mint *őselemi erők felszínre törése és/vagy felidézése*

A terminussal lefedni kívánt nyelvi praxis tartós és „klasszikus” metaforáinak másik csoportjába az *őselemi erők felszínre törésével* illetve *felidezésével*, természeti energiák és természetfeletti hatalmak megbolygatásával kapcsolatos szóképek sorolhatók.

Az őselemek implikációi egyrészt magából a köznapi beszédből, a magyar nyelv alapvetően metaforikus kifejezéseinek köréből kerültek be a gyűlöletbeszéd-fogalma körül szerveződő diskurzusokba. A haragot *szít*, érzést, indulatot, szenvedélyt *kelt* (valakiben) kifejezések eleve metaforikusan utalnak az emóciókra, és azokat a jól ismert, már-már közhelyes módon kapcsolják össze a *tűz* illetve a *szél* képzeivel.⁶² A gyűlöletbeszéd terminus kvázi-szinonimájaként használt gyűlöletszítás, illetve gyűlöletkeltés megfogalmazások tehát már eleve magunkban foglalnak egy rejtett, figuratív mozzanatot.⁶³ A harmadik őselem is jelen van a kifejezés elhelyezését lehetővé tevő mindennapi szóhasználatban, amikor – igen gyakran – úgy fogalmazunk, hogy beszéd, vita *folyik* valamiről. Szintén ide kapcsolódik a – kevésbé köznapias, inkább az irodalmi nyelvet idéző, ám szintén elég bevettnek mondható – szenvedélyek, indulatok *felkorbácsolása* fordulat, ami ugyancsak a jelenség akvatikusságát, a hullámok, a tenger képeit jeleníti meg.⁶⁴

A vitákban alkalmazott, természeti erőkkel kapcsolatos metaforák ugyanakkor a fentieknél kiterjedtebb, hevesebb, veszedelmesebb jelenségek képét vetítették rá a terminussal lefedett tárgykör(ök)re. A gyűlöletbeszéd ezekben a retorikai konstrukciókban úgy jelent meg, mint a sebesen elharapózó *tűzvész*⁶⁵, a gátakat áttörő *áradás*⁶⁶, vagy a tetőket elsodró *vihar*⁶⁷, illetve

---

⁶² Ugyanakkor ez nem pusztán hungaricizmus, tehát nem teljesen idegen a *hate speech* kifejezést kitermelő angol nyelvi közegetől. Az angolban is létezik ugyanis egy „*be fired by hate*” kifejezés, amely a hevülettel, feltűzeltséggel összekapcsolva beviszi az őselemi erők képzetét a terminus jelentési terébe.

⁶³ Miller ezeket nevezi „holt” vagy „megkövült” metaforáknak (Miller, 2000: 236).

⁶⁴ A gyűlöletet szítják, a beszéd folyik – tűz és víz feszül tehát egymásnak a fogalom konnotatív, asszociatív jelentéstartományában. Ez ugyan látens módon, és az értelmezői diskurzus résztvevői által túlnyomó részben reflektálatlanul hagyva, de jól érzékelteti a jelenség ellentmondásos mivoltát. Azt, hogy a feltámadó negatív érzelmek, a gyűlölet fellobbanó *lángját* pont a megfelelő módon és megfelelő irányba *folyó* beszéd, a vita olthatja ki.

⁶⁵ Kósáné Kovács Magda az Orbán-kormány három éves tevékenységéről rendezett, 2001. október 18-án lezajlott politikai vitanapon tett felszólalásában a következő kérdés(ek)e)t intézte kabinethez: „Mikor veszi már végre észre a kormány, hogy a gyűlöletbeszédben maga is hibás? Mikor veszi észre a kormány, hogy egyik kezével *gyűjtogat*, a másik kezével *oltogat*? Mikor veszi észre, hogy a *gyűjtogatás* eredményesebb, mint az *oltogatás*?” (Kósáné, 2001).

⁶⁶ Szent-Iványi István 2001 augusztusában, a stadionokban és a médiában jelenlevő gyűlöletbeszéd kapcsán a „kirekesztés *áradatáról*” beszélt (Szent-Iványi, 2001). Pokorni Zoltán néhány héttel később, egy Orbán Viktor hozzászólását hiányoló parlamenti felvetésre úgy válaszolt, hogy a miniszterelnöknek „nem kell részt vennie ebben a gyűlöletbeszédben, ami bizony a nyáron *folyt* és *elborította* a magyar közbeszédet” (Pokorni, 2001). A *Népszabadságban* 2003 novemberében, ifj. Hegedűs Lóránt másodfokon való felmentését követően közzétett nyilatkozat szerzői és aláírói szerint „félő”, hogy az ilyen „precedensek” „szabadjára engedik a gyűlöletbeszéd *árját*” („*Rekesszük ki őket?*”, 2003). Salamon László, a Fidesz vezérszónoka úgy fogalmazott a „közösségi elleni

azok előidézése. A létrehozott analógiák egyaránt lehetővé tették, hogy az értelmezői közeg a jelenséget hangsúlyosan emberi tevékenységként, politikai praxisként, illetve egy lényegében mechanikus, személytelen, ám fenyegető és pusztító erejű környezeti reakcióként gondolja el. A gyűlöletbeszéd ebben a figuratív keretben egyaránt jelölhette az őselemi energiák elszabadulását és elszabadítását; a *gátak* és védművek rendben tartásának felelőtlen elmulasztását, esetleg szándékos *gyújtogatást*, illetve magát a tűzvészt, az áradást. Ezek a metaforizációs mintázatok ugyanakkor egy irányba konkludáltak: az elharapódzás, előntés, elborítás, az elsodrás, vagyis a valamiféle formátlan közegben való feloldódás, eltűnés rémképe felé.

A jelentésátvitelben foglalt implicit állítások kibontását folytatva azt mondhatjuk, hogy ezek voltaképp a szigetként, stabil struktúraként elképzelt ész, a racionalitás értékének aggódó szembeszegezései az akvatikusan csapkodó-hullámszó-örvénylő esztelenséggel, a tébollyal szemben (Kiss, 2000: 4–5; 8–9.). A sajátos karakterrel bíró egyénként, racionális individuumként elképzelt ember értékének féltő szembeállítása a feltűzött, vagy pusztán csak alaktalanul hömpölygő tömeggel szemben; a rendezett, kiszámítható, és biztonságos viszonyok fontossága és megőrzése melletti tanúságtétel a kiszámíthatatlan, pusztító, erőszakos hatásokkal szemben.

Talán nem túlzás az (a némileg pszichoanalitikus ízű) megállapítás, hogy a másik „klasszikus” metafora-csoport mindezek alapján tulajdonképpen a politizáló közösség, különösen a döntési helyzetben levők kontrollvesztéssel kapcsolatos félelmeit jelenítette meg. Azt a vélekedést, hogy a gyűlöletbeszéd, mint jelenség, amennyiben nem sikerül meggátolni vagy visszaszorítani, hosszabb távon akár képes lehet alapjában felforgatni a rendet, kivenni az irányítást az arra hivatott kezekből. (Hasonló aggodalmak fogalmazódtak meg 2001 második felében a *tér*-metaforika logikája mentén elgondolt „demokratikus kozmosz”, és az azt a falakon „kívülről” betörve elnyeléssel fenyegető „káosz”-jelenség szembeállításában).

A közösségre leselkedő veszélyek nagyságát a metafora-csoport egy némileg elkülönülő rész-halmaza képes volt fokozottan megjeleníteni. Ezen jelentésátviteli mintázat szerint a gyűlöletbeszéd nem természeti, hanem egyenesen természetfeletti erők megbolygatása. Olyan sötét energiáké, melyek felett ember nem, vagy csak ideig-óráig gyakorolhat hatalmat. A

---

izgatás” tényállás szövegének módosításáról folytatott parlamenti vitában, hogy ő és képviselőtársai egyaránt „elutasítják” „azokat a magatartási formákat, amelyek ellen ez a törvényjavaslat fel kíván lépni, az alantas indulatok *felkorbácsolását*, a gyűlöletbeszédet” (Salamon, 2003). A *Magyar Demokrata* publicistája a közállapotokat jellemezve „gyűlöletfolyamról” írt (Ágoston, 2004: 23.).

⁶⁷ Bencsik András azt konstataulta, hogy a 2002-es választások közeledtével „számunként söpör végig a nyilvánosságon a szervezett gyűlölet” (Bencsik, 2001a: 49.).

megfékezhetőség lehetőségét fenntartó őselemi alakzatokkal szemben ez metaforizáció azt sugallja, hogy kontrollvesztés törvényszerű, mintegy kódolt, és előre látható. A „gyűlölet”, ugyanis, szögezte le a *168 óra* publicistája, „nem tartható kordában úgy”, ahogy a „szellem” „kiengedői” „gondolják” (Mészáros, 2001: 22.). Ha az ártó hatalmak valamelyike egyszer „elszabadul” és „a saját útjára lép” (Mészáros, 2001: 22.), ha a gyűlöletbeszédnek, mint tevékenységnek nem sikerül még idejében, a (szó)mágia megfogánása előtt elejét venni, és akkor ily módon megidézett kísértetek, a múlt visszatérő „démonai” (Schiffer, 2004a: 16.) ellen már voltaképp tehetetlenek és esélytelenek vagyunk.

3. A gyűlöletbeszéd mint árucikk

A jelenség értelmezése során fontos szerepre szert tett figuratív konstrukciók harmadik csoportjába a *piac-metaforák* tartoznak. A gyűlöletbeszéd diskurzusait fürkészve elég gyakran találkozhatunk olyasféle kifejezésekkel, mint a *termék*, az *áru*, a „*biznisz*”, vagy az *alkudozás*, „*boltolás*”, „*egy gyékényen árulás*”. Ez a jelentésátviteli séma az előző két, sok szempontból egymást erősítő és kiegészítő mintázattól nagyban eltérő perspektívát jelöl ki. Kiindulópontja, és egyben forrástartománya a kereskedelem, az adás-vétel, üzletkötés világa. Az ide sorolható alakzatok tulajdonképpen schumpeteri értelemben vett „politikai vállalkozókként”, egy strukturált politikai tér nagyon is racionális szereplőiként azonosítják az inkriminált praxis aktorait. A „gyűlöletkereskedők” (Márton, 2003), a „gyűlölet kufárai” (Papp, 2001b: 18.) egy sajátos politikai árucikket visznek ki az „eszmék szabad piacára”. Szavaik, nézeteik egy fogyasztásra kínált politikai termékkosár részei, amelybe bourdieu-i értelemben vett észlelési eszközök (vö. Bourdieu, 1987: 110), tudáselemek, identifikációs lehetőségek érthetők bele. Egy karakteres vásárlói (választói) réteget igyekeznek kiszolgálni, egy konkrét (többnyire „szélsőségesként” aposztrofált) piaci szegmenst lefedni – ugyanakkor jelenlétük már önmagában bizonyíték arra, hogy a társadalom nem ártatlan a kérdésben, hiszen, ha nem is túl széles körben, de van kereslet az árujukra.⁶⁸

Ez igen lényeges különbség az előbbi két metaforizációs mintázathoz képest. Míg azok a gyűlöletbeszéd jelenlétéért lényegében minden felelősséget a kárhoztatott politikai gyakorlat aktorainak nyakába varrtak, és a valamilyen módon kiemelt pozícióban levő „beszélők”, a mocskot behordó, sarat dobáló, mérget szétszóró politikusok és véleményformálók, a járványt

---

⁶⁸ Idevág, és szintén a kérdéskör diszkurzív kontextusához tartozik az a publicisztikákban és kabaré-tréfákban gyakorta előkerült mondat, amely szerint „ma Magyarországon nincs ugyan antiszemitizmus, de igény az lenne rá”.

terjesztő betegek, gyűjtogatók, a szellemidéző szómágusok kizárólagos aktivitását emelték ki, addig eme harmadik alakzat ugyancsak aktív félként jelenítette meg a „keresleti oldalt”, a hallgatóságot, a szavazókat és újságolvasókat is. A „*kufárok*” ugyanis nem önmaguk ellenségei, nem (annyira) elvakultak, képesek felismerni és követni a piac törvényeit, valamint az igényeket. Logikájuk a haszonszerzés logikája: csak azzal kereskednek, amiről tudják, hogy elkel, csak azt mondják, amit a közönség (egy része) hallani akar.⁶⁹

A gyűlöletbeszéd, mint jelenség tehát ebben a keretben nem a felépült struktúrák ellen hat, hanem azok közt működik, illetve mint tevékenység, nem ellentétes a racionalitással. Valamivel azonban nagyon is beleütközik a piac-metaphora alkalmazói szerint, és ez a (közéleti) erkölcs. Az „áru” ugyanis, amit a lelkiismeretlen kufárok kínálnak, kétségkívül veszedelmes, sőt mi több, félig-meddig illegális. Éppen ezért a velük való mindenféle együttműködés más politikai vállalkozók, vagy az öntudatos vásárlók, fogyasztók részéről, mélységesen elítélendő a figuratív konstrukció használói szerint. Ahogy Schiffer András egy cikkében ezzel kapcsolatban fogalmaz: „tiszteletes demokrata nem *boltol együtt* és nem kacsint össze rasszistákkal politikai hasznát orrontva” (Schiffer, 2004b: 14.). A jelenséghez való megfelelő viszonyulás ily módon – a jelentésátvitelben rejlő tartalmakat kibontva – nagyjából a gyanús, be-nem-vizsgált, hamisított, zárjegy nélküli, vagy egyenesen lejárt szavatosságú termékek, a gyanús élvezeti cikkek, a csempészáru, illetve feketézők megítélésének analógiájával ragadható meg.

4. A metaforizáció vizsgálatának tanulságai

Végére értünk a három legfontosabb a metafora-készlet bemutatásának.⁷⁰ Az eddigieket összefoglalva és továbbgondolva a következő megállapításokat tehetjük.

Először is elmondható, hogy az elemzett viták során hangsúlyos szerepben megjelenő metafora-csoportok a szóösszetételt alkotó kifejezések közül inkább a „gyűlölethez” semmint

---

⁶⁹ Márton László kifejezetten „komoly piacról” „sok haszonélvezőről” beszélt a Magyarországon tapasztalható gyűlöletbeszéd kapcsán (Márton, 2003).

⁷⁰ Nem árt szót ejteni arról, hogy a gyűlöletbeszéd hazai diskurzusaiban megtalálhatók olyan figuratív alakzatok is, amelyek a fenti válfajok valamiféle kombinációját képezik. Ilyen például Ungváry Rudolf meglátása, miszerint „akikben a sárkányfogvetemény nyilas fajtája kikel, azok egy része a társadalomtudományi értelmiséget gyarapítja, más része jól táplált fogyasztó és tévénező...” (Ungváry, 2004: 14.). Itt a természetfeletti erők és a terjedés, sarjadás, csírázás képzetei fonódnak egybe. Kuncze Gábor viszont Parlamentben a gyűlöletbeszéd kapcsán a feltámadó rasszizmusról és idegenellenességről, mint „a történelem szemétdombjára való nézetekről” beszélt (Kuncze, 2001). Ilyen értelemben használta Gerő András is „a szabadság szemete” megfogalmazást (Gerő, 2004). Ez utóbbi esetekben tehát a közölt tartalmak egyrészt szennyként, mocsokként, oda-nem-valóságukon, oda-nem-illőségükön keresztül definiálva, másrészt értéktelen kacatként, az „eszmék szabad piacán” már nem eladható, ócska, lejárt szavatosságú termékként is értelmezhetők.

a „beszédhez” kapcsolódtak: inkább a tárgyalt gyakorlat affektualitását, mint annak diszkurzivitását domborították ki. Ez a meglátás leginkább azzal támasztható alá, hogy a konceptuális keret első felét adó, és a kilencvenes évek elejének politikai diskurzusában ugyancsak kulcsfogalomként működő kifejezés metaforizációja a 2001-től lábra kapott gyűlöletbeszéd-polémiaik mintázataihoz kísértetiesen hasonló figuratív sémákkal zajlott.⁷¹ Az ezredforduló diskurzusaiban előkerült szóképek ily módon akár felfoghatók egy korábban is rendelkezésre álló, mindössze pár évig ideiglenesen pihentetett metafora-készlet leporolásaként, reaktiválásaként is.

Másrészt megállapítható, hogy az első két „klasszikus” metafora-csoport a gyűlöletbeszédet, mint a társadalmi-politikai praxist a váratlanság, a szokatlanság, a rendkívüliség jelentésével ruházta fel. A *betegség*, a *téboly*, a *járvány*, a *tűzvész*, az *árvíz* és a *vihar* tombolása, a *szellemek feléledése*, mint metaforikus képzet egyaránt a rendkívüli állapot megnyilvánulásaként láttatta a tárgyterületet. Olyan „patologikus” illetve „abnormális” jelenségként, átmeneti határhelyzetként, amely nem része a politika normál-állapotának, és többnyire (illetve általában) empirikusan sincs jelen a társadalom életében. Ezáltal viszont egy a konceptuális keretek hatását kiegészítő-erősítő, ám a fogalomhasználat eredeti intencióitól, a „politikai korrektség” *hate speech* koncepciójától egészen eltérő perspektíva rajzolódott ki.

A gyűlöletbeszéd kategóriája a 2001-es év során nem a „demokrácia-kiterjesztés”, hanem a „demokrácia-féltés” diskurzusaival került összefüggésbe. Ezt az értelmezést a későbbiekben, a kérdést középpontba helyező közéleti történések, és az azokra adott reflexiók lecsengését követően jórészt az itt vizsgált két metaforikus konstrukció hordozta. Mindkét figuratív mintázat azt sugallta, hogy a gyűlöletbeszéd a stabil struktúrákon „túlról” támad, és hogy feltartóztatása, visszaszorítása a közösségi tér külső védvonalainak, falainak, gátjainak megerősítését, illetve az együttműködés intézményeinek alaposabb megszervezését igényli.

---

⁷¹Iványi Gábor például már akkor az első metaforizációs csoportba illeszthető módon hangsúlyozta, hogy „a gyűlölet nem vezet *egészséges* lelki kielégülésre”, illetve, hogy „*ki kell gyógyulnunk* a minden embert gyakorta megkísértő falkaszellemű ordasságból” (Iványi, 1993). Mécs Imre még mélyebbre nyúlva, egyenesen a pártállam szóhasználatát felelevenítve idézett egy bírósági indoklásból, amely szerint az egykori vádlottakat a gyűlöletes „ellenforradalmi propaganda” minden bizonnyal „*mélyen megfertőzte*.” (Mécs, 1992). Olyan is akadt, aki a gyűlölet, a szélsőségesesség kapcsán a „megfelelő” „*csírákról*” beszélt (Schiffer, 1992). A kilencvenes évek elején lezajlott politikai vitákban a második metaforizációs séma jelenléte is jól kimutatható. Gyakorta előfordult a „gyűlöletszítás” (Kovács, 1992) és „a gyűlöletet szító szélsőség” kategóriája. (Weszlovski, 1993). Torgyán József az alapszerződések megkötése kapcsán „*fellángoló*” „magyarellenes gyűlöletről” beszélt (Torgyán, 1995). Ide sorolható a gyűlölet *máglyájának* (Suchman, 1992) metaforája, illetve a „társadalomra” „megfőkezzhetetlen *tűzviharként*” „*rászabaduló*” gyűlölet képe, (Iványi, 1991), vagy a szocialisták által konstatálni vélt bánásmód metaforizációs alakzata, amely szerint „*éveken át a gyűlölet erejével süvöltött*” feljűk „a szitkozódó üzenet: baloldali érzelmű ember nem is lehet magyar” (Annus, 1994). A természetfeletti erők feléledésének képe jelent meg Schiffer János szónoklatában. A Weizsäcker elnök figyelmeztető szavait idéző felszólalás a náci eszmeiségű gyűlölködés újbóli felbukkanását „*a falon*” „*megjelenő*” „*gonosz árnyékként*”, „*a világban feléledő szörnyként*” jelenítette meg (Schiffer, 1992).

A harmadik metafora-készlet ennél valamivel jobban igazodott a *hate speech* terminusba eredetileg belefoglalt előfeltevésekhez. Ha nem is a fennálló társadalom rendszerszintű működésének megnyilvánulásaként láttatta a gyűlöletbeszédet, azért jelezte, hogy a gyakorlat – a közösségi tér eldugott réseit, kiskapuit, jogi, morális és politikai hézagjait kihasználva – tartósan jelen van, és hogy a társadalomba integrált, létező csoportok létező igényeit tükrözi. Ugyanakkor említést érdemel az – az elemzőt némileg elbizonytalanító – megfigyelés, hogy a metaforikus mintázatok eloszlásában nem figyelhető meg semmiféle szabályosság: alkalmazásuk nem köthető jól elkülöníthető ideológiai álláspontokhoz, pártpolitikai pozíciókhoz, konkrét politikai szereplőkhöz.⁷²

Az utolsó ide tartozó megállapítás, hogy a magyar politikai diskurzusban bizonyos egyéb társadalmi tényezők rendre és kimutathatóan hasonló metaforizációs keretben jelentek meg, mint a gyűlöletbeszéd. A *bűnözés* és a *média* jelenségekörének figuratív megragadása során, hogy csupán a két legfontosabb példát említsük, úgyszintén a *szenny*, a *mérgezés* és *fertőzés*, az *őselemi* és *természetfeletti erők*, illetve a *piac* szóképei dominálnak. Gondoljunk csak – előbbi kapcsán – az olyan megfogalmazásokra, mint bűncselekményekkel leginkább *fertőzött terület*, *megtisztítani* az országot a bűnözéstől, bűnözési *hullám*, *elharapódzó* bűnözés, *ördögi* bűncselekmény, vagy a bűnözés *piacán sokat érő* tett. Utóbbi kapcsán eszünkbe juthatnak az olyan, jórészt „pesszimista” ízű fordulatok, hogy a média *ontja a szennyet*, *megfertőzi* az emberek gondolkodását, *megmérgezi* a nézők lelkét, hogy a *televízióból árad* az erőszak és a pornográfia, hogy *mindent elborít* a színvonalatlan műsorok *áradata*, információk *özöne zúdul* ránk nap mint nap, képek *áradata* vesz körül bennünket, tehetetlenek vagyunk a média *csábításával* ill. *démoni hatalmával* szemben, komoly *kereslet* van a silány bulvár-műsorokra, vagy a hírességekről szóló pletykák *kelendő árucikknek* számítanak.

Ami miatt ez a megfigyelés külön kiemelését érdemel, az a metaforahasználat korábban már említett kognitív funkciója. Ha ugyanis a figuratív analógiákat nem díszítőelemként, hanem a tudáskialakítás eszközeiként fogjuk fel, akkor elfogadható az a gondolat, miszerint a „forrástartományok” hasonlósága egyben a „célstartományokról” kialakított elképzelések hasonlóságát is magában foglalja. Vagyis, ha egy adott diskurzus szereplői bizonyos komplex jelenségeket ugyanazokkal a képszerű elemekkel állítanak párhuzamba, az vagy már eleve az

---

⁷² Csupán néhány jellegzetes tényező, amely képes megjeleníteni a metafora-használat empirikus komplexitását. Egyrészt a megszólalók jelentős része felváltva-kombinálva használta a figuratív sémákat. Másrészt az emberi jogok kiterjesztése és a társadalmi egyenlőtlenségek felszámolása mellett hitet tevő, „baloldaliként” és „liberálisként” identifikálódó szereplők előszeretettel alkalmazták a gyűlöletbeszédet átmeneti és abnormális jelenségeként körvonalazó szóképeket, míg a „politikai korrektség” célkitűzéseivel explicite szembehelezkedő aktorok igen gyakran éltek az azokban rejlő előfeltevéseket részben helyben hagyó piac-metaforákkal.

elvont entitásokról kialakított hasonló elképzelésekből fakad, vagy végső soron (a jelentésátvitel aktusaival) hasonló elképzeléseket eredményez.

A metaforakészletek vizsgálata alapján tehát védhetőnek tűnik az az állítás, hogy a politizáló közösség tagjai lényegében a bűnözéshez és médiához hasonlatos fenoménként gondolták el a gyűlöletbeszédet – még ha ezt implikált, önmaguk számára sem igazán tudatosított formában tették is. A gyűlöletbeszéd ily módon a diskurzus mélyebb rétegeiben más, a fennálló kereteket megingató, a társadalom rendjét, normáit és biztonságát fenyegető tényezőkként értelmezett jelenségszférák mellé helyeződött. A vele szemben kialakított viszonyulás korábban már elemzett, metaforikus összetevői nem különböztek lényegesen az ezen tényezők kapcsán felmerült figuratív gondolati elemektől. Éppen úgy a romlás és hanyatlás elleni harc képze, a negatív tendenciák feltartóztatásának terve, valamint az egészség, a tisztaság, a stabil keretek és társadalmi-politikai-jogi kontroll megőrzésének vágya hatotta át a másik két entitással kapcsolatos retorikát, mint a gyűlöletbeszédre vonatkozó eszmefuttatásokat. A fogalom körül kiobbant polémiákban emellett az is megfigyelhető, hogy a viták résztvevőinek tekintélyes hányada a törvény erejével, a társadalom értékrendjének megerősítésével, illetve az alantas kommunikációformák iránti kereslet felszámolásával, vagyis a bűnözés és a média ügye kapcsán eminensen képviselt megoldásokra igencsak hajazó lépésekkel vélte kezelhetőnek a gyűlöletbeszéd kérdését.

Az azonos metaforizációs logikából kibontott összefüggés ugyanakkor továbbgondolható, más szinten is értelmezhető. A forrástartományok fent elemzett jegyei alapján ugyanis nagyon úgy tűnik, hogy gyűlöletbeszéd a másik két céltartományhoz, a bűnözéshez és a médiához hasonlóan morális pánikot⁷³ kiváltó, morális pánik-reakciókra határozottan okot adó jelenséggént jelent meg a politikai diskurzusban (vö. Cohen, 1972; Kitzinger, 2000).

Ez a megállapítás meglehetősen egybeesik Bajomi-Lázár Péter 2004 elején megfogalmazott véleményével (Bajomi-Lázár, 2004a). A médiakutató a Tilos-botrány okait vizsgálva tekintett végig a 2003-as év gyűlöletbeszéddel kapcsolatos történésein, és jutott – elsősorban a közhangulatot és a törvényhozói lépéseket figyelembe véve – arra a következtetésre, hogy a sajtótálatlásnak köszönhetően a magyar társadalomban morális pánik alakult ki jelenség körül. Amennyiben jelen elemzés nem elsődlegesen arra fókuszált volna, hogy milyen témakonstrukciókkal kapcsolták össze és hogyan értelmezték a gyűlöletbeszéd

---

⁷³ A kifejezés és az ahhoz kapcsolódó elmélet megalkotása mindenekelőtt Stanley Cohen nevéhez köthető (Cohen, 1972). A „morális pánik” ugyanakkor terminusként fontos és sokak által használt elemzési kategóriává, teoretikus keretként bevett és legitim magyarázó koncepcióvá vált az elmúlt évtizedek során (vö. Kitzinger, 2000).

fogalmát, úgy ez a felvetés (elsősorban alaposabb igazolásra váró hipotézisként) minden bizonnyal nagyobb hangsúlyt kapott volna a kialakult viták vizsgálata során.

5. Egy további szempont: a gyűlöletbeszéd kifejezés használatára vonatkozó metaforák

Érdekes, és az eddigiektől részben elütő problematika, hogy a magyar politikai diskurzusban a gyűlöletbeszéd kifejezés politikai célú használatának is kialakultak a megfelelő metaforizációs mintái. Már a kulcsfogalommá válást jóval megelőzően, a terminus adaptációja illetve bevezetése idején megfogalmazódott az a későbbiekben számos fórumon felbukkanó metaforikus értelmezési séma, hogy a kifejezés voltaképp *fegyver*, a pártpolitikai- és ideológiai harcok eszköze (*Schmidt*, 1996: 15).⁷⁴ Egy másik jellegzetes szókép azt hangsúlyozta, hogy a kategória a maga homályosságában és többértelműségében végső soron *csapda*. Nem véletlenül került be, hanem szándékosan lett bedobva a közbeszédbe: a csel, a félrevezetés, a megtévesztés szándéka vezette kieszelőit.⁷⁵ A szó körüli terméketlen vitázás ugyanis hosszú időre képes lehet a közvélemény figyelemének elterelésére, a társadalom veszedelmesnek ítélt politikai energiáinak lekötésére, más, fontosabb kérdések tárgyalásának lehetetlenné tevésére – sugallta ez a konstrukció.

A kifejezés használata ugyanakkor egy harmadik mintázat szerint gyakran *megbélyegzés* is – igaztalan vád, rágalom, stigmatizáció.⁷⁶ Egy negyedik metaforikus séma pedig azt mutatta, hogy a gyűlöletbeszéd gyakori emlegetése előbb-utóbb olyanná válik, mint „*az ördög falra festése*” (*Gyertyán*, 2004: 14; *Schiffer*, 2004b: 14.); vagyis eltúlzott veszélyjelzéssé. Az állandóan a szemünk elé kerülő jel ugyanakkor először csak egy rémisztő kép, aztán valóban meg is ijedünk tőle, és végül mintegy önnön félelmünkkel, görcsös túlreagálásunkkal önmagunkból hívjuk életre a bennünk lakozó rossz szellemet.

---

⁷⁴Seszták Ágnes írásaiban mindkét céltartomány esetében alkalmazta a *fegyver*-metaforát. Egyfelől magát a fogalommal jelölt gyakorlatot, a bal-liberális szereplők által folytatott gyűlöletbeszédet is „univerzális *lángszóróként*” jelenítette meg; másfelől a kifejezés alkalmazását is a médianyilvánosságban pusztító erővel ható verbális eszközként, a magukat „független értelmiségnek és liberális gondolkodónak kinevezett csoportok” „véleményterrorjának” instrumentumaként írta le (*Seszták*, 2002: 16).

⁷⁵Bencsik András arra igyekezett felhívni a figyelmet, hogy „nem a magunk akaratából megyünk bele egy-egy kitérgethetetlen és feloldhatatlan gyűlölet-vitába”, „hanem azért, mert ebbe a *csapdába* tudatosan akarnak belekényszeríteni azok, akik semmitől sem félnek jobban, mint a magyarság öntudatra ébredésétől”. (*Bencsik*, 2001b: 50.).

⁷⁶És, mint az Hegedűs Lóránt nyilatkozatából kiderül, a „bélyegeket osztogatása” (akárcsak „a fogalmak összezavarása”, vagy „a kettős mérce” érvényesítése) a „sátáni erők fegyvertárának része” (*Hegedűs L.*, 2001: 37).

A fogalom használatának metaforái egy közös, mélyebb strukturális szinten összefüggenek. Amellett ugyanis, hogy nagyon emlékeztetnek a gyűlöletbeszéd, mint jelenség illetve tevékenység kapcsán alkalmazott metaforákra, van egy másik, sajátosan közös kapcsolódási pontjuk ezen korábban tárgyalt konstrukciókhoz. Nevesül az, hogy a „céltartományuk” implikációiban „forrástartományként” is működik, egy további jelentésátvitelt indít be és működtet, egy újabb analógiás viszonyt létesít. A mély-struktúra szintjén működő trópus immár nem a gyűlöletbeszéd terminus tendenciózus alkalmazását hasonlítja valami máshoz, közelebbihez, érzékletesebbhez (a *fegyverhasználat*hoz, a *csapdába ejtés*hez, a *megbélyegzés*hez, valamint az *ördög falra festéséhez*), hanem azt teszi egy újabb sűrítő analógia kiindulópontjává, megvilágító-magyarázó elemévé.

A forrásokat figyelmesen olvasva ugyanis egy idő rájöhettünk, hogy a gyűlöletbeszéd szó használata tulajdonképpen az ily módon jelölni kívánt elvont, rendszerszintű jelenség, nyelvi-politikai praxis *hatodik metaforája*. Az iméntiekben tárgyalt metaforikus konstrukciók közül ugyanis az első három mélyén az a közös, implicit állítás húzódik meg, hogy az a homályos, nehezen megragadható valami, amit egyesek gyűlöletbeszédnek neveznek, ha egyáltalán létezik, akkor minden bizonnyal úgy működhet, mint ahogy ugyanezen személyek magát a szót használják (*fegyverként, csapdába csalásként, megbélyegzésként stb.*).⁷⁷ Ezek a koncepciók egyaránt magukban hordozzák a gyűlöletbeszéd, mint társadalmi realitás tagadásának, megismerhetőségére, megragadhatóságára vonatkozó tagadásnak, illetve az önreferens meghatározásának elvi lehetőségét.

Állításként kibontható belőlük, hogy olyan, mint gyűlöletbeszéd, egész egyszerűen nincs, csupán alantas, és paradox módon a hazug vízióban foglaltakra némileg hasonló politikai aktusok vannak létezése elhitése érdekében. S minthogy nem létező dolog, ezért a vele való ügyeskedés abban is hasonlít rá, hogy nincs valóságvonatkozása, nincs referens, vagy tényező, amire utalna. Az is felvethető emellett, hogy a gyűlöletbeszéd kifejezéssel jelölt valami túl bizonytalan, bonyolult, és összetett jelenség(kör) ahhoz, hogy meghatározhassuk, ám a működését leginkább illusztráló, legjellemzőbb, legérzékletesebb példát mégiscsak a szóval dobálózó aktorok tevékenysége jelenti. A harmadik érvelési irány már tulajdonképpen túllép a metaforizáción, és önreferens tükröződést hoz létre. E szerint a maga a gyűlöletbeszéd szó tendenciózus alkalmazása, az azzal való megjelölés, rágalmazás, lebunkózás, csapdába ejtés a (valódi) gyűlöletbeszéd. Ezt a korántsem könnyű gondolatmenetet azért volt fontos

---

⁷⁷ A „ördög falra festése”, mint a fogalomhasználat metaforája ugyanakkor részben metaforikusan, a részben (és talán inkább) metonimikusan, az érintkezés-részesedés mozzanatait felidézve utal a terminussal lefedett gyakorlatra.

végigvezetni, mert a fogalom körül szerveződő vitákban számos félreértés és ismétlődő tanácstalanság származott ezen megfontolás szem elől tévesztéséből.

Záró gondolatok

A ténylegesen/elsődlegesen a gyűlöletbeszéd fogalmával (illetve a kifejezés angol nyelvű eredetijével, a *hate speech* terminussal) foglalkozó, azaz a kérdéskör konceptuális, értelmezési, kommunikatív-diszkurzív aspektusaira fókuszáló, nem túl kiterjedt elméleti irodalomban meglehetősen markáns nézetként fogalmazódik meg, hogy a kifejezés(ek) polemizáltsága végső soron valamiféle definitív tulajdonságból, fogalmi karakterjegyből ered illetve eredeztethető. A problematika meghatározó jelentőségű elemzője, a témában számos fontos publikációt jegyző David Boromisza-Habashi⁷⁸ a kérdés kapcsán – Gallie koncepcióját alapul véve – „lényegileg vitatott” (*essentially contested*), illetve „lényegileg vitatható” fogalomként jellemzi a gyűlöletbeszéd (ill. a *hate speech*) kategóriáját (Boromisza-Habashi, 2010). A Gallie nyomán leírt és elemzett vonások többsége, azaz a fogalom fontossága/értékessége (*appraisiveness*), belső komplexitása és eltérő leírhatósága (*internal complexity, diverse describability*), az értelmezések előtti nyitottsága (*openness*) és a felekben kölcsönösen tudatosuló, ellentétes látószögekből, egymással felelő módon való felfoghatósága (*reciprocal recognition*) valóban megmutatkozott, és komoly hatóerővel bírt a hazai politikai vitákban (vö. Collier et al., 2006).

Jelen elemzés azt kívánta bemutatni, hogy ezt a szakirodalomban bevett, teoretikusan erősen beágyazott, koncepcionálisan koherens álláspontot alapvetően elfogadva is lehetséges további, ráadásul empirikus alapú megállapításokat tenni a gyűlöletbeszéd fogalmának „vitathatóságával” kapcsolatban. A konkrét, empirikusan fellelhető jelentésmezők számbavétele ugyanis azt demonstrálja, hogy bár a fogalom „lényegi” vonásai akár mást és más módon is lehetővé tehetek volna, mégis adott számú (azaz négy, nem pedig öt, vagy hat) és adott tartalmú (nem pedig más) vonatkoztatási tartomány nyílt meg az interpretációk számára. A metaforizáció vizsgálata szintén azt mutatja, hogy csak bizonyos számú figurális jelentésátviteli mintázat lépett működésbe, ráadásul bizonyos szóképek jóval bevettebbé és befolyásosabbá váltak másoknál. A fogalom értelmezésében és alkalmazásában rejlő lehetőségek tehát korántsem voltak (hiszen nem is lehettek) korlátlanok: a kifejezéssel

---

⁷⁸ A magyar származású, de az Egyesült Államokban élő szerző kifejezetten kommunikáció-tudományi kiindulópontból, a nyelvhasználat szociokulturális vonatkozásaira koncentrálna vizsgálja a kérdéskört (ld. pl. Boromisza-Habashi, 2007a; 2007; 2011; 2012)

kapcsolatos diszkurzív aktusok bizonyos értelemben preformált, bizonyos értelemben menet közben formálódó, egyfelől a fogalomhasználat által strukturált, míg másfelől a fogalomhasználatra strukturálisan visszaható diszkurzív térben zajlottak.

A vitathatóság kereteit tehát végső soron az adott politikai-, kulturális- és diszkurzív kontextus, vagyis egy, a fogalom konceptuális karakterjegyein túlmutató tényező jelölte ki. Az a kontextus, amelyben pont az adott jelentésmezők és metaforák merültek fel lehetőségként, jelentek meg az interpretációkban, bizonyultak adekvátnak, gyökeresedtek meg, és váltak bevetté, kiszorítva, okafogyottá illetve lehetetlenné téve más módozatokat. A gyűlöletbeszéd elnevezés (illetve a kifejezéssel lefedni kívánt témakonstrukció) értelmezhetősége illetve elgondolhatósága tehát nem volt független a korabeli magyar közbeszéd és közgondolkodás uralkodó mintáitól. Ily módon a vita kereteit képező jelentéstartományok és képi elemek vizsgálatával voltaképp sikerült valamit megtudnunk, illetve megállapítanunk az azokban tükröződő tágabb értelmi összefüggésrendszer sajátosságairól, az ezredfordulós magyar politikai diskurzus jellegzetességeiről is.

Hivatkozott irodalom

- Bajomi-Lázár Péter (2004b): A médiapesszimisták. *Élet és Irodalom*, 48.évf, 48.sz., november 26. 8. o.
- Beckwith, Francis J.– Bauman, Michael E. (eds.) (1993): *Are You Politically Correct? Debating America's Cultural Standards*. Buffalo, NY: Prometheus Books.
- Boromisza-Habashi, David (2007a): Freedom of expression, hate speech, and models of personhood in Hungarian political discourse. *Communication Law Review*, 7, 54–74.
- Boromisza-Habashi, David (2007b): Voice and moral accountability: Burlesque narratives in televised Hungarian political discourse. *SKY Journal of Linguistics*, 20, 81–107.
- Boromisza-Habashi, David (2010): How are political concepts 'essentially' contested? *Language & Communication*, 30, 276–284.
- Boromisza-Habashi, David (2011): Dismantling the antiracist "hate speech" agenda in Hungary: An ethno-rhetorical analysis. *Text & Talk*, 31, 1–19.
- Boromisza-Habashi, David (2012): The cultural foundations of denials of hate speech in Hungarian broadcast talk. *Discourse & Communication*, 6, 3–20.
- Bourdieu, Pierre (1987): A politikai mező. *Valóság*, 1.sz. 110–115.

- Butler, Judith (1997): *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. New York: Routledge.
- Cameron, Deborah (1995): *Verbal Hygiene*. London: Routledge.
- Carver, Terell – Hyvärinnen, Matti (1997): Introduction. In Carver, Terell – Hyvärinnen, Matti (eds.): *Interpreting the Political. New Methodologies*. London–New York, Routledge. 1–6.
- Chilton, Paul (2004): *Analyzing Political Discourse – Theory and Practice*. London: Arnold.
- Cohen, Anthony (1986): *Symbolising Boundaries. (Identity and Diversity in British Culture)*. Manchester: Manchester University Press.
- Cohen, Stanley (1972): *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of Mods and Rockers*. Oxford: Blackwell.
- Collier, David et al. (2006): Essentially contested concepts: Debates and applications. *Journal of Political Ideologies*, Vol. 11 (No.3). 211–246.
- Dieckmann, Walther (2000): A politikai szavak tartalma. (Ford. Szabó Márton) In Szabó Márton – Kiss Balázs – Boda Zsolt (szerk.): *Szövegváltozatok a politikára. Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó–Universitas. 28–52.
- Edelman, Murray (2000): Metafora és nyelvi formák a politikában. (Ford. Erdei Pálma) In Szabó Márton–Kiss Balázs–Boda Zsolt (szerk.): *Szövegváltozatok a politikára. Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó–Universitas. 212–231.
- Fairclough, Norman (2003): 'Political Correctness': the politics of culture and language. *Discourse & Society*, vol. 14., no. 1. 17 – 28.
- Iganski, Paul (2002): Miképp árthat a gyűlölet? In Csepeli György – Örkény Antal (szerk.): *Gyűlölet és politika*. Budapest: Minoritás Alapítvány Kisebbségkutató Intézete – Friedrich Ebert Alapítvány. 34–47.
- Kiss Balázs (2000): Az esztelenség apálya és dagálya. Michel Foucault a vízről. *Fordulat*, Tavasz-Nyár. A BKÁE Társadalomelméleti Kollégiumának Folyóirata. 4–14.
- Kitzinger Dávid (2000): A morális pánik elmélete. *Replika*, 40.sz, június. 23–48.
- Lakoff, George (2001): Metafora, morál és politika. Avagy miért hagyták homályban a konzervatívok a liberálisokat. *Huszonegy*, 2. sz. 36–62.
- Miller, Eugene F. (2000): Metafora és politikai tudás. (Ford. Pataki Dóra) In Szabó Márton–Kiss Balázs–Boda Zsolt (szerk.): *Szövegváltozatok a politikára. Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó–Universitas. 232–258.
- Nyhan, Brendan (2003): *The Republican assault on „political hate speech”*. Elérhető: www.spinsanity.org/columns/, november 13. A letöltés ideje: 2006. május 21.

- Nyhan, Brendan (2004): „*Political hate speech*”: *A case study in the use of language as a political weapon*. Elérhető: www.spinsanity.org/columns/, január 26. A letöltés ideje: 2006. május 21.
- Parkin, David (1997): A politikai nyelv. (Ford. Nagy László) In Zentai Violetta (szerk.): *Politikai antropológia*. Budapest: Osiris. 83–98.
- Pál Gábor (2007): Szólásszabadság, politikai korrektség, *hate speech*. Gyűlöletbeszéd-diskurzusok az Egyesült Államokban. In Boda Zsolt – Kovách Imre – Szoboszlai György (szerk.): *Hatalom, közbeszéd, fejlesztéspolitika. Elemzések politikai jelenségekről*. Műhelytanulmányok 14. Digitális archívum, 2007/4. MTA Politikai Tudományok Intézete. 15–27. Letölthető: <http://www.mtapti.hu/pdf/fiatkut.pdf>
- Pál Gábor (2011): Tereket nyitó kulcskategória. A gyűlöletbeszéd fogalma a magyar politikai diskurzusban 1994–2004. *Politikatudományi Szemle* XX./1. 97–116.
- Pál Gábor (2012): A gyűlöletbeszéd fogalma a politikai vitákban: értelmezések és alkalmazások. Két eset a 2000-es évekből. *Studies in Political Science*, Vol. 2., No.2. 3–63.
- Phillips, Nelson – Hardy, Cynthia (2002): *Discourse Analysis: Investigating Processes of Social Construction*. Sage.
- Reichardt, Rolf – Lüsebrink, Hans-Jürgen (1983): La « Bastille » dans l’imaginaire social de la France 1774-1799. *Revue d’histoire moderne et contemporaine*. 1983 Avril-Juin. 196–234.
- Szabó Márton (1998a): *Politikai tudáselméletek*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Szabó Márton (1998b): Metaforikus politika. A figuratív politikai beszéd természetrajzáról. In Szabó Márton: *Diszkurzív térben. Tanulmányok a politika nyelvéről, és a politikai tudásról*. Budapest: Scientia Humana Kiadó. 310–339.
- Szabó Márton (2003): *A diszkurzív politikatudomány alapjai. Elméletek és értelmezések*. Budapest: L’Harmattan.
- Szűcs Zoltán Gábor (2001): A háború metaforái. *Huszonegy*, 2. sz. 63–70.
- Szűcs Zoltán Gábor (2012): A magyar politikai diskurzus változásai 2000 óta. In Boda Zsolt – Körösenyi András (szerk.): *Van irány? Trendek a magyar politikában*. Budapest: MTA TK Politikatudományi Intézet - Új Mandátum Kiadó. 128–151.
- Takács Ferenc (2002): Csonk, csat, test, korona. *Mozgó Világ*, 28. évf., 1.sz. 5–9.
- Whillock, Rita Kirk – Slayden, David (1995) /eds./: *Hate speech*. Thousand Oaks, CA – London: Sage.
- Wolfson, Nicholas (1997): *Hate Speech, Sex Speech, Free Speech*. Westport, CT: Praeger.

Források jegyzéke

/A forrásokra a szövegben *kurzíválva* hivatkozom/

A kisebbségi ombudsman 2001-es beszámolója. A 2001.jan. 1 – 2001.dec 31. közti időszakban végzett tevékenységről szóló jelentés.

Annus József (1994): Felszólalás a kormányprogram 1994. június 14-ei vitájában.

Országgyűlési Napló 1990–2004. A plenáris ülések jegyzőkönyveinek teljes szövegű adatbázisa. Arcanum.

Ágh Attila (2002): Egy nemzet vagyunk. *Magyar Hírlap*, április 8.

Ágoston Balázs (2004): Kibelezni, felkötni. Művészetnek álcázott propaganda a jobboldal ellen. *Magyar Demokrata*, 45.sz. 22–23.o.

Bajomi-Lázár Péter (2004a): Ami Tilos, az tilos. *Élet és Irodalom*, 48.évf, 1.sz., január 2.

Bajomi-Lázár Péter (2004b): A médiapesszimisták. *Élet és Irodalom*, 48.évf, 48.sz., november 26. 8. o.

Balsay István (2003): Az izgatás büntetése a pártállamot idézi. Balsay István arról, hogy Tamás Gáspár Miklós cikke lehetne az állatorvosi ló a gyűlöletbeszéd-törvény kapcsán. Tábori Gabriella interjúja. *Magyar Nemzet*, november 18. 5.o.

Barát Erzsébet – Pataki Kinga – Pócs Kata Rita (2004): Gyűlölködni szabad? A magyar sajtó a feminizmusról és a feministákról. *Médiakutató*, Tavasz.

Bayer Zsolt (2002): Az ellenzék a gengszterizmus útjára lépett. *Magyar Nemzet*, március 11. 7.o.

Bayer Zsolt (2003): Azért sem leszek antiszemita. Békesség a földön a jóakarátú embereknek. *Magyar Nemzet*, december 23. 6.o.

Bán Tamás (1999): A Holocaust tagadása: a Faurisson-ügy. *Fundamentum*, 1.sz. 162–167.o.

Bárándy Péter (2002a): Ordas eszmék, törvényi tilalmak. Bárándy Péter: Az ellenzéki pártok nem találják célszerűnek a karakteres elhatárolódást a szélsőségektől. Szendrei Lőrinc interjúja. *Népszabadság*, július 26.

Bárándy Péter (2002b): Bárándy: Be kell vezetni az óvadékot. Az igazságügy-miniszter szerint ideje, hogy véget vessenek a bírák megaláztatásának. Lencsés Károly interjúja. *Népszabadság*, szeptember 11.

- Bencsik András (2001a): Ismét a kettős mércéről. *Magyar Demokrata*, 45.sz. 5.o.
- Bencsik András (2001b): Válasz Éliás Ádámnak. *Magyar Demokrata*, 52.sz. 49–50.o.
- Bitó László (2003): Szólásszabadság: jog vagy privilégium? *Magyar Hírlap*, november 22. 8. o.
- Bognár Tibor (2003): Gyűlölet-védő beszéd. Az USA-ban sem büntetőjogi kategória, de súlyosbító körülmény. *Magyar Nemzet*, november 17. 5.o.
- Bródy Mihály (2003): Miért nem tilthatja a szólásszabadság híve a gyűlöletbeszédet? *Élet és Irodalom*, 47. évf., 47. sz., november 21. 6.
- Butler, Judith (1997): *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. New York: Routledge.
- Csizmadia Ervin (2003): Tolerancia és/vagy pluralizmus. *Élet és Irodalom*, 47. évf., 30.sz., július 25.
- Csontos János (2003a): Demokraták kontra antifasiszták. Tamás Gáspár Miklós az alkotmányos berendezkedést feszegeti *Magyar Nemzet*, november 12. 7.o.
- Dessewffy Tibor (2002): A Dunánál. *Népszabadság*, április 13. 14.o.
- Donáth László (2002): Jákobot miért, Ézsaut miért nem? In Csepeli György – Örkény Antal (szerk.): *Gyűlölet és politika*. Budapest: Minoritás Alapítvány Kisebbségkutató Intézete – Friedrich Ebert Alapítvány. 50–57.o.
- Endreffy Zoltán (2002): Támaszunk a tiszta erkölcs. Morális országértékelés Endreffy Zoltán katolikus filozófussal. Pogonyi Lajos interjúja. *Népszabadság*, február 1. Elérhető: <http://nol.hu/archivum/archiv-44566>A letöltés időpontja: 2007. október 29.
- Eörsi István (2003c): A gyűlöletbeszédéről. *Élet és Irodalom*, 47. évf., 31.sz., augusztus 1. Elérhető: <http://www.es.hu/index.php?view=doc;5130>A letöltés időpontja: 2007. december 11.
- Erős Ferenc (2001): A gyűlölet tízpercei. Erős Ferenc az alantas indulatok felkorbácsolásáról. Pogonyi Lajos interjúja. *Népszabadság*, november 12.
- Esterházy Péter (2003): Fölhívás. *Élet és Irodalom*, 47. évf., 49.sz., december 5. 3.o.
- Fábri Péter (2004): Miért merik mondani? *Népszabadság*, október 5. 16.o.
- Gerő András (2001a): 2001. január utolsó harmada. (Egy polgár vallomásai.) *Magyar Hírlap*, január 20.
- Gerő András (2001b): Az ördög radikális. *Népszabadság*, szeptember 15.
- Gerő András (2002): Osztálygyűlöletbeszéd. In Csepeli György – Örkény Antal (szerk.): *Gyűlölet és politika*. Budapest: Minoritás Alapítvány Kisebbségkutató Intézete – Friedrich Ebert Alapítvány. 58–69.

- Gerő András (2004): A szabadság szemete. *Élet és Irodalom*, 48.évf, 41.sz., október 8.
- Gusztos Péter (2003): Felszólalás a kisebbségi ombudsman éves jelentéséről szóló vitában, a 2003. június 4-i ülésnapon. *Országgyűlési Napló 1990–2004. A plenáris ülések jegyzőkönyveinek teljes szövegű adatbázisa*. Arcanum.
- Gyáni Gábor (2003): Érvek a gyűlöletkeltés büntethetősége mellett. *Élet és Irodalom*, 47. évf., 49. sz., december 5. 14.o.
- Gyertyán Ervin (2004): Maradjon-e az ördög a falon? *Népszabadság*, október 26. 14.o.
- György Péter (2004): Nem értem. *Élet és Irodalom*, 48.évf, 43.sz., október 22.
- Halmai Gábor (2001a): Az ügyészség esete a MIÉP-pel. *Élet és Irodalom*, 45.évf, 33.sz., augusztus 17.
- Halmai Gábor (2001b): Gyűlöletbeszéd és személyiségi jogok. *Fundamentum*, 3. sz. 105–109. o.
- Halmai Gábor (2002): *Kommunikációs jogok*. Budapest: Új Mandátum.
- Halmai Gábor (2003a): A Népszava munkatársainak adott nyilatkozat. Megjelent „Büntethető lesz a gyűlöletbeszéd” címmel, szerző megjelölése nélkül. *Népszava*, szeptember 1. 3.o.
- Halmai Gábor (2003b): „Gyűlöletbeszéd”: büntető- vagy polgári jog? *ÉS*, 47. évf., 37.sz., szeptember 12.
- Halmai Gábor (2003c): „Gyűlöletbeszéd” és uniós csatlakozás. *Fundamentum*, 2. sz. 109–118. o.
- Hanák András (2003): Hegedűs a háztetőn. *Élet és Irodalom*, 47. évf., 50. sz., december 12. 7–8.o.
- Haskó László (2003): Forró kása. *Magyar Hírlap*, november 12.
- Hegedűs Lóránt (2001): „Tisztán állok Isten előtt”. Bertók László Attila interjúja. *Magyar Demokrata*, 50.sz. 36–38.o.
- Hegedűs Zsuzsa (2002): A gyűlöletbeszéd mögötti társadalmi jelenségek különbsége és kezelhetősége. In Csepeli György – Örkény Antal (szerk.): *Gyűlölet és politika*. Budapest: Minoritás Alapítvány Kisebbségkutató Intézete – Friedrich Ebert Alapítvány. 166–191.o.
- Hegyi Gyula (2000): Advent a parlamentben. *Magyar Hírlap*, december 16.
- Hegyi Gyula (2003): Adventi hajrá... *Népszabadság*, december 8.16.o.
- Herényi Károly (2003): Felszólalások a 2003. október 21-i ülésnapon, a büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló törvényjavaslat általános vitájában. *Országgyűlési Napló 1990–2004. A plenáris ülések jegyzőkönyveinek teljes szövegű adatbázisa*. Arcanum.
- Hering József (2003): Az ige testté lett. *Magyar Fórum*, december 4. 8.o.

- H. Fekete Bernadett (2004): Nő, férfi, újbeszél. *Népszabadság*, július 14. 12.o.
- Ifj. Hegedűs Lóránt (2001a): Napirend előtti felszólalás a 2001. március 27-i ülésnapon. *Országgyűlési Napló 1990–2004. A plenáris ülések jegyzőkönyveinek teljes szövegű adatbázisa*. Arcanum.
- Ifj. Hegedűs Lóránt (2001b): Felszólalás a kisebbségi ombudsman éves jelentéséről szóló vitában, a 2001. május 30-ai ülésnapon. *Országgyűlési Napló 1990–2004. A plenáris ülések jegyzőkönyveinek teljes szövegű adatbázisa*. Arcanum.
- Ifj. Hegedűs Lóránt (2001c): Keresztyén magyar állam. *Ébresztő – A MIÉP XVI. kerületi szervezetének kiadványa*. 3.sz.
- Iványi Gábor (1991): Felszólalás az 1991. október 29-ei ülésnapon. *Országgyűlési Napló 1990–2004. A plenáris ülések jegyzőkönyveinek teljes szövegű adatbázisa*. Arcanum.
- Iványi Gábor (1993): Felszólalás az 1993. február 2-ai ülésnapon. *Országgyűlési Napló 1990–2004. A plenáris ülések jegyzőkönyveinek teljes szövegű adatbázisa*. Arcanum.
- Kaltenbach Jenő (2002): „Gyűlöletbeszéd-retorika”. A kisebbségi ombudsmanhoz érkezett négy panaszügy tükrében. Csepeli György – Örkény Antal (szerk.): *Gyűlölet és politika*. Budapest: Minoritás Alapítvány Kisebbségkutató Intézete – Friedrich Ebert Alapítvány. 156–165.
- Kádár András Kristóf (2003): Útvesztő – a jogalkotó esete a szólásszabadsággal. *Élet és Irodalom*, 47. évf., 45.sz., november 7.
- Kállay Ákos (2004): A mi vérünk. *Népszabadság*, október 12.14.o.
- Kis János (2003): A bírói döntéstől a törvény feletti döntésig. *Élet és Irodalom*, 47. évf., 47. sz., november 21. 3–4.o.
- Kis János – Sólyom László (2003): Az alkotmány és a szólásszabadság. *Népszabadság* hétvége, október 11. 1.,4.o.
- Kiss Anna (2003): Shakespeare és a gyűlöletbeszéd. *Mozgó Világ*, 29.évf., 19.sz.
- Kiss Attila (2003): Felszólalás a 2003. október 21-i ülésnapon, a büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló törvényjavaslat általános vitájában. *Országgyűlési Napló 1990–2004. A plenáris ülések jegyzőkönyveinek teljes szövegű adatbázisa*. Arcanum.
- Kolláth György (2001): Serkéből lesz a tetű. *Népszabadság*, október 11.
- Kovács László (1992): Felszólalás az 1992. február 25-ei ülésnapon. *Országgyűlési Napló 1990–2004. A plenáris ülések jegyzőkönyveinek teljes szövegű adatbázisa*. Arcanum.

- Kósáné Kovács Magda (2001): Felszólalás a 2001. október 18-án rendezett politikai vitanapon. *Országgyűlési Napló 1990–2004. A plenáris ülések jegyzőkönyveinek teljes szövegű adatbázisa*. Arcanum.
- Kuncze Gábor (2001): Felszólalás a 2001. október 18-án rendezett politikai vitanapon. *Országgyűlési Napló 1990–2004. A plenáris ülések jegyzőkönyveinek teljes szövegű adatbázisa*. Arcanum.
- Lánczos Vera (2004): Ugyanarról. *Élet és Irodalom*, 48.évf, 44.sz., október 29. 4. o.
- Lévai Katalin (2001): Gyűlöletbeszéd. *Magyar Hírlap*, július 4.
- Lovas István (2004): A Tilos Rádió épülete előtt 2004. január 11-én elmondott beszéd szövege. „Tétlenek mi sem maradhatunk” címmel megjelent *Magyar Nemzet Online*, január 12. <http://www.mno.hu/portal/196208>A letöltés időpontja: 2009.február 17.
- Löffler Tibor (2002): A célpont most már az emberi méltóság. *Magyar Nemzet*, február 20.
- Márton László (2003): Tiltsuk-e a gyűlöletbeszédet? *Magyar Hírlap*, szeptember 19.
- Mécs Imre (1992): Felszólalás az 1992. február 4-ei ülésnapon. *Országgyűlési Napló 1990–2004. A plenáris ülések jegyzőkönyveinek teljes szövegű adatbázisa*. Arcanum.
- Mészáros Tamás (2001): Ökölbe szorított demokrácia. *168 óra*, 13. évf., 51–52.sz., december 20. 22–23.o.
- Molnár Katalin – Valcsicsák Imre (2003): Az igazat mondás feleslegessége. (A gyűlöletbeszéd hatékonyságának „titkaiból”). *Kritika*, szeptember, 24–27.o.
- Molnár Katalin – Valcsicsák Imre (2004): A gyűlöletbeszéd hatékonyságának „titkaiból” (Ismeret- és kommunikációelméleti aspektusok) *Magyar Rendészet*, 1–2. sz. 24–42.
- Molnár Péter (2000): Pótcselekvés. *Fundamentum*, 3.sz. 84–88.o.
- Molnár Péter (2001a): Gyűlöletbeszéd Magyarországon. *Élet és Irodalom*, 45.évf, 43.sz., október 26. Elérhető: archiválva.
- Molnár Péter (2001b): Uszítás vagy gyalázkodás? *Fundamentum*, 4. sz. 110–126.o.
- Molnár Péter (2002): *Gondolatbátorság. Szólásszabadság és közbeszélgetés az Egyesült Államokban és Magyarországon*. Budapest, Új Mandátum.
- Molnár Péter (2003): Egy vita azonosítása – avagy a gyűlöletbeszéd és ellenszerei. *Élet és Irodalom*, 47. évf., 45. sz.
- Molnár Péter (2004a): A Tilos Rádió ügyének azonosítása. *Népszabadság*, január 14. 16.o.
- Molnár Péter (2004b): A gyűlölködés büntetőjogi határa. *Élet és Irodalom*, 48. évf., 22.sz. május 28. 16–17.o.
- Nehéz-Posony István (2002): A véleménynyilvánítás szabadsága és annak korlátai. *Élet és Irodalom*, 46.évf, 1.sz., január 4.

- Papp László Tamás (2001): Polgárjogi szövetség a Ku-Klux-Klanért...*Népszabadság*, szeptember 20.
- Papp László Tamás (2003): A Hegedüs-ügy és a jogfilozófia. *Népszabadság*, november 24. 16. o.
- Pelle János (1999): *Antiszemizmus és totalitarizmus*. Budapest: Jászöveg Műhely.
- Pető Iván (2003): SZDSZ által megcsalatra? *Népszabadság*, október 7.
- Pokorni Zoltán (2001): Felszólalás a 2001. szeptember 3-ai ülésnapon. *Országgyűlési Napló 1990–2004. A plenáris ülések jegyzőkönyveinek teljes szövegű adatbázisa*. Arcanum.
- „Rekesszük ki őket?” (2003): Nyílt levél a gyűlöletbeszéd szigorúbb törvényi szabályozása érdekében. *Népszabadság*, november 8.
- Sajó András (2004): „...A faji gyűlölet igazolása büntetendő”. *Fundamentum*, 4.sz. 21–34.o.
- Salamon László (2003): Felszólalások a 2003. október 21-i ülésnapon, a büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló törvényjavaslat általános vitájában. *Országgyűlési Napló 1990–2004. A plenáris ülések jegyzőkönyveinek teljes szövegű adatbázisa*. Arcanum.
- Schiffer András (2003): A tartóoszlop döntőgetőinek. *Népszabadság*, december 17.
- Schiffer András (2004a): A múlt démonai és a jelen szabadsága. *Népszabadság*, május 4. 16.o.
- Schiffer András (2004b): Ördög a falon. *Népszabadság*, október 7. 14.o.
- Schiffer János (1992): Napirend előtti felszólalás az 1992. december 8-ai ülésnapon. *Országgyűlési Napló 1990–2004. A plenáris ülések jegyzőkönyveinek teljes szövegű adatbázisa*. Arcanum.
- Schmidt Mária (1996): Gyűlöletbeszéd, náci beszéd? „...nincs olyan helyzet, ami zsidó polgártársaink pozitív diszkriminációját követelné meg.” *Népszabadság*, április 25. 15.o.
- Seszták Ágnes (2001): Hogy mi a gyűlöletbeszéd? Azt én döntöm el. *Magyar Demokrata*, 44.sz. 14.o.
- Seszták Ágnes (2002): Még egyszer a gyűlöletbeszédéről. *Magyar Demokrata*, 6.sz. 16.o.
- Sólyom László (2002): Veszélyben a szólásszabadság? Interjú Sólyom Lászlóval. Készítette Moldoványi Tibor. *Heti Válasz*, 2.évf. 50.sz. 2002. dec.13. 22–23.
- Suchman Tamás (1992): Napirend előtti felszólalás az 1992. szeptember 22-ei ülésnapon. *Országgyűlési Napló 1990–2004. A plenáris ülések jegyzőkönyveinek teljes szövegű adatbázisa*. Arcanum.
- Szabó András (2001): Gyűlöletbeszéd, gyűlöletre uszítás. *Kriminológiai Közlemények*, 3.sz. 64. o.

- Szabó András (2003): Eső után köpönyeg? *Népszabadság*, november 6. 16. o.
- Szabó Márton (1998): Az ellenség neve. Előszó. In Szabó Márton (szerk.): *Az ellenség neve*. Budapest: József Emlékhely. 7–11. o.
- Szalay Károly (2002): Eszeveszett abszurdítások. *Magyar Demokrata*, 9.sz. 39. o.
- Szent-Iványi István (2001): Jogodban áll gyűlölni. *Népszabadság*, augusztus 17.
- Szerető Szabolcs (2002): Dr. Goebbels kottája. *Magyar Nemzet*, április 4.
- Szilágyi-Gál Mihály (2004): A gyűlöletbeszéd és a „rózsa neve”. Egy gondolatmenet a gyűlöletbeszédről. *Regio*, 2.sz. 105-120.o.
- Tamás Gáspár Miklós (2002): A hangnem. *Élet és Irodalom*, 46. évf., 9.sz., március 1.
- Tamás Gáspár Miklós (2003): Ebből elég volt! *Magyar Hírlap*, november 9.
- Tamás Gáspár Miklós (2004): Gerő András téved. *Élet és Irodalom*, 48.évf, 37.sz., szeptember 10. 6.o.
- Tihanyi Örs (2004a). Beteg, patkány, ember. Baloldali gyűlöletbeszéd – következmények nélkül. *Magyar Nemzet*, november 2.
- Tihanyi Örs (2004b): A közélet durvuló hangneme. A gyurcsányi retorika a sokszorosan lejárátódott Kovács-Lendvai vonalat követi. *Magyar Nemzet*, november 3. 7.o.
- Torgyán József (1995): Napirenden kívüli felszólalás az 1995. május 10-ei ülésnapon. *Országgyűlési Napló 1990–2004. A plenáris ülések jegyzőkönyveinek teljes szövegű adatbázisa*. Arcanum.
- Tóth Gy. László (2001): Szanyisodó baloldal. *Magyar Nemzet*, december 18.
- Tökécski László (1996): Szemléltetés kívülállóknak. Hozzászólás Kis János cikkéhez. *Népszabadság*, április 26. 11.o.
- Ugró Miklós (2003): Gyűlöletbeszéd-hiba. *Magyar Nemzet*, december 10. 7. o.
- Ungvári Tamás (2001): Az új janicsárok. *Élet és Irodalom*, 45.évf, 38.sz., szeptember 21.
- Ungváry Rudolf (2004): A nyilasokról. *Népszabadság*, szeptember 21. 14.o.
- Vásárhelyi Mária (2001): Szabad, de minek? *Népszabadság*, november 14. 18.o.
- Weszelovszki Zoltán (1993): Felszólalás az 1993. április 14-ei ülésnapon. *Országgyűlési Napló 1990–2004. A plenáris ülések jegyzőkönyveinek teljes szövegű adatbázisa*. Arcanum.
- Whillock, Rita Kirk – Slayden, David (1995) /eds./: *Hate speech*. Thousand Oaks, CA – London: Sage.
- Wolfson, Nicholas (1997): *Hate Speech, Sex Speech, Free Speech*. Westport, CT: Praeger.

A szerzőről:

Pál Gábor az ELTE ÁJTK politológia szakán szerzett diplomát. Tizenkét éve tevékenykedik egyetemi oktatóként, 2004 óta vesz részt kutatásokban és jelennek meg tudományos publikációi. 2005 óta tagja a Magyar Politikatudományi Társaságnak. 2013-ban doktori (PhD) fokozatot szerzett az ELTE ÁJTK Politikatudományi Doktori Iskolában. Mindeddig publikálatlan disszertációjában a gyűlöletbeszéddel kapcsolatos magyarországi politikai viták első tíz évét vizsgálta. 2011 szeptemberétől a MTA TK Politikatudományi Intézetének tudományos segédmunkatársa, 2012-től az NKE KTK Állam- és Társadalomelméleti Intézetének oktatója.

Abstract

The study aims to examine the almost recent Hungarian political debates on 'hate speech' (*gyűlöletbeszéd*) in the theoretical and methodological framework of political discourse analysis. The paper focuses in the first instant on the period of the early 2000's somewhat having regard to the discursive activities of the late 1990's as well. The investigation, which underlies the train of thought, can mostly be characterized as an extensive interpretive analysis of textual sources. In order to open up, represent and digest a relatively broad scope of discursive spaces and acts, the empirical basis has been established by a keyword-based search of a great set of various kinds of texts (i.e. articles of political daily papers, parliamentary speeches and debates, professional/scientific publications etc.). Scrutinizing the borders of 'contestability' of the centred concept the study strains after exploration of two main points: what are (or, more precisely, what were in the indicated period) the most received semantic fields of the controversial term 'hate speech' on the one hand, and what are/what were the most current patterns of metaphorization on the other. According to the findings one may separate and/or identify four primal semantic domain (*social, politico-ideological, legal, and academic*) and three decisive cluster of metaphorical interpretation (*pollution-poisoning-infection, elemental forces/sorcery, market-metaphors*). In conclusion the paper emphasizes the significance of the contextual factors in point of 'contestability' contrasting the statements to the conception of 'essentially contested concepts'.